بیر□ک□ و کردەوەی کۆنی«برنشتاینی» ل□ قاڵبی تازەدا!.. ناسر بابامیری

سه بارەت به بەشداری له پارڵمان و هه ڵبژاردنی عێراق!

له مانگی ئۆکتوبری 2025 دا، هاورێیانی کۆمۆنیزم کرێکاری عێراق و کوردستان له راگەیاندنێکی فەرمی دووقولی دا رایانگەیاند، لەم ساڵانه ی دوایی و له ئاکامی قسه و باسێکی زۆر چڕ و پڕی ئەم دوو حیزبه له گەڵ کۆمۆنیزمی کرێکاری ئێران حکمتیست-خەتی رەسمی بەو دەرئەنجامه گه یشتوون تا هه ر دوو حیزبی کۆمۆنیزمی کرێکاری عێراق و کوردستان بۆ دەوری داهاتوو به جێگای پێداگری لەسەر سیاسەتی چەند دەیەی پێشوو واته «بایکۆتی چالاکانه» و رسواکردنی پارڵمان و سیستمی دواکەوتووانەی قەومی و مەزهەبی، بۆ دەورەی داهاتوو له پارڵمان و هه ڵبژاردن چالاکانه بەشداربن!

هەرچەنده لەراگەیاندنەکەدا باس لەوەدەکەن، هەر لەیەکەم هەنگاوەکانیاندا “کۆموسیونی باڵای هه ڵبژاردن” رێگای چوونه پارڵمان و چوونه ناو لیستی کاندیدبوونی بەروودابەستوون و ئەم هاورێیانه هەر لەسەر و بەندی گاڵتەجاری هەڵبژادرن لەگەڵ لەمپەر رووبەرووبوون، دیسان حازرنەبوون ئەم فاکتورەش لەپاڵ دەیان و سەدان فاکتۆری تر بەخەڵک نیشانبدەن که ئەم سیستمه دواکەوتوو و قەومی و مەزهبی و خێلەکیه بەڵگەی س□ل□م□نەرن ئەم شوێنه جێگای کەسانی شۆرشگێر و کرێکار و کۆمۆنیست نیه، و زیاتر و زیاتر رسوای بکەن، بەڵام خۆیان تا ئاستی زۆر نازمی بوونه که مپینەری خانمی «سائیره یوسف عه زیز» کاندیدی نزیک به حیزبی شیوعی عێراق هێنایه خواری و مەشروعیه تیان دا به پارڵمان و هەڵبژاردنی”سه رۆکایەتی تایفەگەری” حزب و رێکخراوه چەک له شانەکان که زیاتر له هەمیشه خەڵکی وەگیان هاتوو له دژیان وه ستاونه ته وه، ته نیا به و هیوایه له ده روی داهاتوودا رێگایان بۆ بکه نه وه بو چوونه پارڵمان و پرۆسه ی هه ڵبژادن.

جێگای خۆیەتی ل□ب□ر□دا بەر لەوەی بچینه سەر باسی لێکدانەوەی چۆنیەتی و چلۆنایەتی ئەم پاشگەز بوونەوەیە له ستراتێژی سیاسی رابردوو ئەو دوو لایەنەی کۆمۆنیزمی کرێکاری عێراق و کوردستان و حیزبی حیکمەتیستی خەتی رەسمی سەبارەت به پەیوەست بوونیان بەکەمپی فیدارلیزمی قەومی، سه ێریکی کورتی بار و دۆخی ئێستای جیهان و

ناوچه که و عێراق بکه ین، چونکه ئه م گۆرانکارییه ش له ژێر کاریگه ری خێرای گۆرانه جیهانی و ناوچه یه کاندایه.

عێراقی ژێر ده سه ڵاتی رژیمی دیتکاتۆری به عس ساڵانیکی زۆر بۆ دابین کردنی سه ره روویی و داسه پاندنی ئیدئولوژی بورژوازی جیهانی و له چوارچیوه ی هه ڵس و که وتی چینی ده سه لاتدارانی وڵاتانی ناوچه یی، ئوردوی کاری ئه م وڵاته و بزووتنه وه ی کۆمۆنیستی بی ره حمانه سه رکوت کرد، تا رادێک که سه دام حوسه ین با داکۆکی وڵاتانی رۆژ ئاوا زۆری نه مابوو کاندیدی “خەڵاتی نوبێل بکرێت.

مێژوو گواهی ده دا که قولایی ئه م زه بر و زه نگ و سه رکوته شدا ئوردوی کار و کۆمۆنیسته کان ته سلیمی هه ل و مه رج نه بوون. نه ته نیا سوجده یان بو پارڵمان و سیسته می دواکه وتوانه نه برد به ڵکوو به شیوه ێکی شۆرشگیرانه هێز و توانایی خه باتکارانه یان له مه یدانی چالاکی نیوه عه له نی و نیوه نهێنی بۆ رێکخستن و به رێکخراو کردنی خه بات و وه ستانه وه له به رابه ر ئه م موناسه باته دا وه گه ر خست. سه رباری هه زینه گه لێکی زۆر قورس له ئاسۆی کۆمۆنیستی و رزگار بوون و ژێرده سته ی و چه وسانه وه پشت سارد نه بوونه وه و هیوایان له سه ر پارلمان و هه ڵبژاردنی ئه م سیسمه قه ومی و خێله کی و مه زهه بیه هه ڵنه چنی.

ئیعدام و شکنجه و ئازار و ئه زیه تی بی به زه یانه، و راودوونانی و که ش و هه وای ئه منیه تی هه رچه ند ژیانی لی تاڵ کردبوون و گه لێک هه زینه یان بۆ دا به ڵام چون پشت ئه ستور به خه باتی چین و توێژی کرێکار و خه ڵکی زه حمه تکێش و به ش مه ینه ت بوون، هه ر ئه مه ش هۆکار بووو سه رباری هه ڵچوون و داچوونه کان و له مپه ره کانی سه ر رێگای خه بات هیچ کات له م پێگه چینایه تی و سیاسیه خه باتکارانه یه دلسارد نه بوونه وه. له گه ڵ ئه وه شدا که داکۆکی کار هه ر چه شنه پێکهاتنی ئاڵ و گۆری بچووک له ژیان و گوزه رانی کومه ڵانی خه ڵکی کرێکار و زه حمه تکیش بوون ئه و یشیان له بیر نه کرد که ئه م ورده ده سکه وتانه ش به رهه می خه باتی خۆیانه که به سه ر ده سه لاتداراندا دایاسه پاندووه، هه ر به م پێیه هیوایان له سه ئیسڵاح کردنی پارڵمان و سیستمی دواکه وتوانه یان نه کرده رێره و! هه ر به م پێیه ش جگه له ریژه یکی که می چینه جیاجیاکان هیچ کات له ئاستی جه ماوه ریدا خه بات بۆ بنه برکردن و له مه یدان وه ده رنانی ئه م هه ڵس و که وته سه رمایه دارانه و چه وسێنه رانه یان و گۆڕینی هاوسه نگی هێز هیوایان به به شداری له پارڵمان و نیهاد و ئورگانه کانی ئه م سیستمه دواکه وتوانه ی سه ردمی به عس نه بست و ئاسۆی خه باتی خۆیان به م چوارچێوه یه وه

گر نه دا!
ده موت بم، چینی کرکار و کمنیستکان هیچ کات ستراتیژی سیاسیان دانه به زانده ئه و ئاسته نزمه که له سوخت و سازی ئه و سیستمه دواکوتوانیه دا بشداربن که سانک رخنی کمنیستی و سه ر سختانه یان لی بوو، و رسوایان کردووه، ئه ویش له ژر ئه و پاساوه پوپووچه دا گویا ده یانهه وت بیکه نه سه نگه رک ب خه بات له دژی پارمان و سیسته می کنه په ره ستانه فیدرای قه ومی و مه زهه بی و تایفه یی! هیچکات کمنیسته کان و کرکاران نه چوونه ئه و مه سیره مه ترسیداره وه که له هه ر ئامرازک ب گه یشتن به ئامانجه کانیان که ک وه رگرن! بوچی؟ چوونکه سه رباری هه موو کسپ و له مپه ره زه ینی و عه ینیه کان سه ر رگای خه بات ده یانزانی ره وی رزگای له م نیزامه زامانه و چه سنه ر، ره ره وی رووبه رووبوونه وه ب به چکدا هنانی ئه م موناسباته که شایانی مروفایه تی نییه، له ژر ئه م پاساوه ساویلکانه یه دا که ده کر وه کوو چون له «دوما» ی ده ورانی "سه زاره کان" کمنیسته کان به شداری هه بژاردنیان کرد، که هیچ وک چوونیکی له گه دخی ئه م سه رده مه دا نییه، ته نیا وره چه رخانه نه ب پوست بوون به که مپی راست و هیچ ده سکه وتیکی نابیت و خول کردن له چاوی خه ک و به تایبه ت چینی کرکاره وه ک بربره پشتی شرش و کمنیزم. تازه به پچه وانه ی ئه م ئیدعایه، ئه مانه مونشویک گه لکن که به رگی "بولشویک"یان له به رکردووه تا به که مپی بورژوازی په یوه ست بن. ئه مانه مونشویک و کادت گه لکن که زر ئاگاهانه ستراتیژی سیاسی به شدار بوون له ده سه اتی سیاسی و بوون به به شک له دام و ده زگای ده سه اتداری ره چاو کردووه و له راستیدا ئه م ربازه ی هه بژاردوو. ته نیا ئامانجیان ئه وه یه به م پلاتفرمه لانی که می ماف و خواسته کانی کریکاران و خه کی ب داهات و فقیر فریوبده ن و بیانکه نه سیا له شکر ب بورژوازی عراق و کوردستان.
ئاخزی شاره کانی کوردستانی عراق به دژی رژیمی به عس له سالی 1991، و رامینی هزی داگیرکه ر و به ده سته وه گرتنی ده سه ات له شاراکان به ر له وه ی هزی ناسیونالیستی و مه زهه بی له کو و شاخه کان بگه رنه وه و دابه زنه نوشار و دهاته کان، هه ل و ده رفه تکی گه لک به نرخی مژوویی بو هزی کمنیستی و چینی کرکار ره خساند تا بی قوزته به گام به هندیک هکاری روون که لرده دا باس کردنی گونجاو نییه به گور ی پویست که کی لی وه رنه گرت و له ده ست چوون. ئه و بشایی و مه یدانه مخابن زر به خرایی له لایه نه هزی قه ومی و مه زهبی به هاوپشتی هزی ده ره

کی وڵاتانی رۆژئاوا و وڵاتانی دواکه تووی ناوچه که پر چه ک کرا و میلشیای چه کداری له سه رسه ری خه ڵک دروست کردوو و ده سه لاتی سیاسی قۆرغ کرد و زیاتر له جاران ئاڵترناتیوی کرێکاری و کۆمۆنیستی خسته لاوه و ته نانه ت پلاماریان برده سه ر شۆراکان و نیقابه کرێکاریه کان و ژنان و ئازدیخوازان که له قۆناخه کانی پێشووتردا سه رباری پرش و بڵاوی که م تا زۆر هێز بوون و ئالای خه بات له دژی رژیمی به عسیان به رز راگرتبوو.

ئه مه له کاتێکدایه بزووتنه وه ی کرێکاری و کۆمۆنیستی ته نانه ت له ده ورانی رژیمی به عس دا سه رباری هه موو ده ستدرێژی و سه رکوتی پولیسی و ئه منی، که س نییه نکوولی له وه بکات له به شه جیاجیاکانی عێراق له شاره کان وه بگره تا دێهات له نێو کۆمه لانی خه ڵکی کرێکار و زه حمه تکێشدا جێگای و پێگه ی تایبه تی بوو. به واتاێک کۆمۆنیزم له بورسدا بوو. هه ر بۆیه رژیمی به عس ده یزانی ئه و بزووتنه وانه به شێوه بیلقوه له نێو خه ڵکدا پایگاێکی چیناتی و سیاسی به رینیان هه یه و ئه گه ر هه ل و ده رفه تی به رێکخراو بوونیان بۆ بره خسێت و فه زایان بۆ بکرێته وه و به سه ر ئه و پرش و بلاویه دا زاڵ بن زۆر به خێرایی ده توانن ئه و ده سه ڵاته زاڵمانه یه راماڵن.
ته نانه ت ماشینی سه رکوت ده وله تیش نه یتوانی به ته واوی پێش به پێکهێنانی شۆراکان و نیقابه کرێکاریه کان بگریت که قۆناخه جیاجیاکاندا سه رباری پرش و بڵاوی و گه لێک کوسپی سه ر رێگا وه گه ر که وتبوون و چالاکی نیوه عه له نی و نیوه نهێنیان ده کرد.
کۆمۆنیستکان و پێشره وانی کرێکاری و نیقابه کان به داخه وه به گه لێک هۆکار و له سه رووی هه موویانه وه به هۆی نه بوونی نه قشه رێگاێکی روونی کۆمۆنیستی و کرێکاری له ئه رک و رساله تی سه ره کی و پراتیکی کمونیستی که دۆ ور یه کتر رێکخراویان کات دور که وتنه وه. و نه یانتوانی له جێگای خۆیدا له و ده رفه ته مێژوویه که کۆمۆنیزم له بوورسدا بوو له پوتنسێلی و نه فووز و پایگای بیلقوه ی له نێو کریکاران و به شه جیاجیاکان کۆمه لانی خه لک له پاش شه ری که ندا و راپه رینه که ی 91 که ڵکی پیویست وه ربگرێت و بزووتنه وه ی کۆمۆنیستی و کریکاری پێ سه رخات و بچێت به ره و ئه وه ی ده سه ڵاتی سیاسی به ده سته وه بگرێت و سیستمی پارڵمانتاریستی و دواتر فدارلیزمی ئه حزابی قومی و مه زهبی له سه ر رێگای خۆیی و کۆمه ڵگاش راماڵی.
ئێستا ئیتر زیاتر سێ ده یه له م ده ورانه تێپه ربووه. “نه زمی نوێی جیهانی” له گه ڵ شکست و ناکامی گه لێک گه وره رووبه رووه.

وڵاتانی سه رمایه داری رۆژئاوا نه ته نیا به په لاماردان و زۆره ملی نیزامی ناتو، شه ری نیابه تی و پاکتاوکردن و میلیتاریزم له سی و چه ند ساڵی رابردوودا نه یتوانیوه ئامریکا وه ک رێبه ری بێ ئه م و ئه ولا و سه ره رۆ به سه ر جیهاندا بسپێنێت به ڵکوو ئێستا بۆخۆیشی له ناو زه لکاوێکدا که پێکیان هێناو، گیرودە یه و له حاڵی په له قاژێدایه و جیهانیشی به ره و ته وه حوش و به ربه ریت بردووه. له ماوه ی ئه م سێ ده یه دا وڵاتانی رۆژئاوایی به زۆری شه ر و میلیتاریزم به شوێن دوو ئامانجی سه ره کیدا ده گه رێن. یه که م په ره پێدانی ناسه قامیگری سیاسی له سه راسه ری جیهان تا له م رێگاوه خه باتی ئه سیلی کرێکاری و کومونیستی و هه ر ئاڵ و گۆرێکی ریشه ی و شۆرشگێرانه له گۆشه و کناری دوونیادا بێته ئاراوه له ژێر فه زای شه ر و زه به ر و زه نگی میلیتاریستی و ئاکامه کانی زه مینه ی سه رهه ڵدانی لی بسێنێته وه و لاوازی کا و یان له ناوه روک به تاڵی کات و به لارێیدا ببات. و هه ر به م پێیه ئه م ئوردووه گه وره و به رینه که بربره ی پشتی شۆرش و ته نیا ئاڵترناتیوی شۆرشگیرانه یه بۆ گۆرانی ئه م موناسباته مهار بکات و خه باته که یشی له چوارچێوه ی ئاسۆی بورژوازیدا به رته سک و قه تیس کات. به واتاێکی تر ئه م بزووتنه وانه دایم سه رقاڵی ورده کاری بێت و یان له باشترین حاڵه تدا له به رابه ر ئه م موناسباته دا نارازێک ده سته وه ستان زیاتر نه بێت! مه به ستی دووهه م، ململانی و رکه به رایه تی له گه ڵ جه مسه ره به هێزه کانی تری دوونیایه که ئیتر ئێستا نه ته نیا ژێر باری هه ژمونی ده وڵه تانی ئوروپایی به سه رکردایه تی ئامریکا ناچن به ڵکوو هه رکاه چ له باری ئابووری و چ نیزامی و پێشبرکی ته سلیحاتی و ته نانه ت تکنولوژی و فه نئاوه ری و هۆشی مه سنووعی به ره و ئه وه ده چن هه ر کامه ئیدعای ریبه ری جیهان یا به شێک له جیهان بکات و له م دابه ش کردنه وه ی دووباره ی دونیادا پشکیان بدرێتی!

ئه م لایه نانه ی کومونیزمی کرێکاری عێراق و کوردستان و حیکمه تیستی خه ره رسمی، له م ده وره یدا به جێگای ئه وه پشت به هیزی چینی کرێکار و بزووتنه وه ی کومونیستی ببه ستن، رێره ویان گۆریوه بو به شدار له پارڵمان و دام و ده زگا پیوه ندیداره کانی ئه م سیستمه له ناوچه که و له وانه فیدرالیزمی قه ومی و مه زهبی و تایفه یی که جڵه وه که له ده ستی هێزی میلشیای حزبه کانیاندایه. واته له پاش تێپه ربوونی زیاتر له سێ ده یه به و ده رنجامه گه یشتوون که سه رقال بوون و ورده کاری له چوارچێوه ی هه ر ئه م سیستم و دامه زاروانه ی بورژوازیدا باشتره له وه ی کومه ڵگایان

به چه ند ده یه بانگه شه کردووه بو دژایه تی ئه م موناسبه ته که به شێوه ی قه ومی و مه زهه بی و خیله کی دابه ش بووه، به لام نه یانتوانیوه هه وڵه کانیان به هوی نه بوونی نه خشه رێگا و کرده وه ی کومونیستی به کرده وه ده ربهێنینن.
هه ر بۆیه ئێستا نه خشه رێگایان ئه وه یه به ناوی کومونیزم و به به رزکرده وه ی پلاتفورمی لانی که می داخوازیه کان چینی کرێکار و خه ڵکی زه حمه تکێش بخافڵێنن و بۆ ده ورێکی تر به واده و به لێنی پڕ و پووچی هه میشه ی خه ڵک بو به شداری له پارڵمان و سیستمی دواکه وتوانه ی فیدرالیزمی قه ومی و خێڵه کی په لکێش که ن.
سه ریری ئه م چه ند دێره له راگه یاندنی هاوبه شی ئه م دوو لایه نه بکه ن که له وتاره دوور و درێژه که ی هاورێ رێبوار ئه حمه دیشدا هه مه لایه نه تر روون کراوه ته وه: «ئەگەرچی هەردوو حزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی کوردستان و عێراق، سەرەرای تێبینیە مەبدەئی و سیاسیەکانمان لەسەر هەڵبژاردن بەگشتی و هەڵبژاردن لەژێر سایە دەسەڵاتی میلیشیایی و دابەشکاری قەومی و مەزهەبی و تائیفیدا، بڕیاری بەشداریکردنمان دابوو، بۆئەوەی وەکو مەیدانێکی سیاسی لە ڕەوتی خەباتی سیاسی خۆماندا بەدەستیەوە بگرین و وەکو چۆن لە هەموو مەیدانەکانی تردا بەرگریەکی پەیگیرانەمان لە مافی□کانی کرێکاران و جەماوەری زەحمەتکێش و کارمەندان و ژنان و لاوان کردوە، بەهەمان نەفەسەوە پرۆسەی هەڵبژاردن و هۆڵی پەرلەمانیش بکەینە مەیدانێکی دیکەی ململانێ و شەڕ لەسەر مافی□کان و ئازادی و خزمەتگوزاریەکانی ئەوان، بەڵام بەداخەوە بەهۆی هەندێ کەموکوڕی یاساییەوە سەبارەت بە مەرجەکانی بەشداریکردن لە هەڵبژاردندا، ر□گ□ان□درا ناوم□ان ل□ ک□میس□ی□نی بال□ای هەڵبژاردنەکان□دا تۆماربکەین. بەوهۆیەوە دەرفەتی ئەوەمان لە دەستدا کە پەرلەمانیش بکەین بە مەیدانی خەبات لە پێناو ماف و ئامانجەکانی جەماوەری کرێکار و زەحمەتکێشدا. بەڵام بێگومان لە دەستدانی ئەم دەرفەتە هیچ لەو ڕاستیە ناگۆڕێ کە حزبەکانی ئێمە چ لە ناو پەرلەمان بن یان لە دەرەوەی پەرلەمان، خەباتی خۆیان بۆ بەرگری لە ماف و داخوازیەکانی جەماوەری کرێکار و زەحمەتکێش و خەڵکی ستەم دیدە، بۆ بەرگری لە مافەکانی ژنان و لاوان، بۆ بەرگری لە ئازادی و خۆشگوزەرانی، درێژ□ پێدەدەن.»
هاورێ رێبوار ئه حمه د یه کێک له ئه ندامانی مه کته بی سیاسی کومونیزمی کرێکاری کوردستان له وتووێژه که یدا له ژێر سه ردێڕی:« ئێمە دەمانەوێ مەیدانێکی دیکەی جەنگ لەگەڵ سەرمایەداری بکەێنەوە، نەک ئاشتی! » هه ر ئه و رێباز و رێچکه کۆنه کانی «برنشتاین»ی به کار هێناوه ته نیا جل و به رگێکی نوێی له به ر کردووه و له هه

وێدایه تا ئه م تێز و گوتاره کۆنانه نه ده رخواردی هاورێیانی
کومونیزمی کرێکاری عێراق و کوردستان و حیزبی حیکمه تیست-هێڵی فه
رمی و ته نانه ت ئه گه بکرێت کۆمه ڵگاشی بدات.

ئه و شتێکی روون و حاشا هه ڵنه گره رێبوار ئه حمه د و ئه م
حزبانه تووشی هه ڵه ی مه عریفی نه بوون. ئه مان زیاتر له سی ساڵه
و ته نانه هێندێکیان زیاتر، له ئاستی توانا و زه رفیه تی تاکه که
سی و حیزبی سه رباری هه ڵه و په ڵه ی سیاسی، که م تا زور چالاکانه
ره خنه ی بنه ره تیان بووه له سه ر ئابووری سیاسی سه رمایه داری
و پێکهاته کانی. یانی سه رباری هه موو ئه و هه وراز و نه شیوانه
ی له م ریبازه دا پشت سه ریان ناوه، هه وڵیان داوه بزووتنه وه
کومونیستی و کرێکاری وه کو بربره ی پشتی شۆرش به ره و پێکهێنانی
حکومه تی کرێکاری به رن.

ده کرێ له سه ر نه بوونی نه خشه رێگا و پراتیکی کومونیستی و خێ
بی وه زیفه کردنی ئه م هاورێیانه له ئه رکی و کار کومونیستی له
ماوه ی چه ن ده یه رابردوو زور جیدی ره خنه بگرین به تایبه ت که
سالانیکی دوور و دریژ خه باتیان کرددووه و به شێکی گرینگ له ته مه
نیان له م پێناوه دا داناوه. ئێستا له م مه یدانی ململانی و رووبه
رووبوونه وه جیهانیه دا له سه دابه ش کردنی سه ر له نوێی جیهان،
و له پاش چه ند دیه خه بات ئه مانیش ئومێد به شۆرش و به سه رئه
نام گه یاندنی کومونیزمیان له ده ست داوه، به ڵام راشکاوانه روو
به کومه ڵگا ده رنابرن. ئه ویش به م هێکاره ساده یه که ئه وانیش
بۆ ئه وه ی له مه یدانی ململانی و پێشبرکی بۆ به شداری چالاکانه در
پارلمان و دام و ده زگاکانی ئه م سیستمه دواکه تووه، ده یانهه وێ
کرێکاران و خه لکی زه حمتکیش بکه نه سیا لشکری خۆیان. ئه وانیش
بو به شدار بوون له ده سه ڵاتی سیاسی به فریودانی خه ڵک بۆ
کۆشانه به رده م سنووقه کانی ده نگ دان بگه ن به به رژه وندی به
رته سکی خۆیان، و ده خوازی که ته نانه ت له گه ڵ حیزبی شیوعی
هاوتای له مێژینه ی حیزبی تووده ی ئیران و ئه کسریه ت ببنه هاوپه
یمان. ئه مه له حاڵێکدایه ده زانن له م سیستمه گه نده له دا ئه
گه ر ده نگی خه ڵکی شتێکی بگۆریبا هیچ کات هه ڵبژاردنیان بۆ نه
ده کرد! ئه م حزبانه ش له واقعدا وه ک ئه و حزب کومونیست و لایه
نانه ی له هه موو گوشه و قوژبنی دوونیا له ده یه کانی

نه ودی زاینی و له پاش رووخانی دیواری بیرلین و تێکچوونی یه کیه
تی سویه تی که جیهان له نیوان جه مسه ره جیهانیه کاندا دابه ش
بوو، رێبازی کومونیستیان وه لاناوه و له باشترین حاڵه تدا چوونه
ته سه ر رێبازی سوسیال دێموکراته کان. بویه به دێنیایی به
ئاموژگاری حه کیمانه ی ئیخلاقی ناگرێنه وه سه ر رێبازی کومونیستی!

ئە م هاورێیانە لە وڵام بە رە خنە و نە فی ئێمە کومونیستە کاندا لە سە ر بە شداریان لە پارڵمان و سیستە می دواکە تووی دستە بە ندی قە ومی و مە زهە بی میلیشیای ئە و حزبانە ناسیونالیستی و عە شیرانە، بە شداری «لـنین» و «بولشویکە کان» لە دوما بە نموونە دە هێننە وە و دە یکە نە پالپشت تا پە یوە ست بوونیان بە پارڵمان و ئە و سسیتمە دواکە وتوانە پاساو بکە ن.

دە کرێ دە یان و بگرە زیاتر فاکت بهێنرێتە وە کە ئە م پاساوانە بێ بنە مایانە و تە نیا و تە نیا چە واشە کردنی مێژووە و کە لە نێوان سە ردە می تزاریزم و بولشویکە کان لە گە ل دوخی ئیستا لە عیراق بە راوە ردیکی میکانیکی و نادیالکتیکی و نە گونجاو دە کات تا بیکاتە پاساو بو بە شداری ئێستای لە پارڵمان. «لـنین» پێش ساڵی 1905 یش لە هە ل و مە رجی ئە و کاتە سیستمی بورژازی بێرحمانە داوە تە بە ر رە خنە و ساڵە کانی دواتریش تا ئوکتوبری 1017 ئە وندە ی رە خنە ی توووند و بن چینە ی لە بە شداری کردن لە «دوما» گرتووە و لە سە ری قسە ی کردووە و لە قاویداوە کە متر بلشویکە کاتی تر کردوویانە! من بە ش بە حاڵی خۆم لە ماوە ی چە ند حە وتوویی رابردوودا لە سە ر ئە م تە وە رە لە گە ڵ رێبە ری هە دوو لایە نی کومونیزمی کرێکاری و لایە نگرانیان گە لێک لە دوونیای مە جازی و تە نانە ت حە قیقی بیر و رامان گوریوە و رە خنە کانی خۆم لە گە ڵ باس کردن و تە نانە ت چون ئە وان بە شداری «لـنین» یان کرد بووە پالپشتی لیکدانە وە بو ئە م دوخە چە ندین سە رچاوە بە پێزی «لـنین» یشم وە ک فاکتی مێژووی بە زمانی ئینگلیزی و فارسی و کوردی بو روون کردنە وە ی زیاتر باسە کان پێشکە ش کردن و لینکی لێکدانە وە کانی «لـنین» م پێناساندن تا جارێکی تر پێداچوونە وە ێک بکە ن بە خوێندە وە کانیاندا کە بۆچی ئە م رێگای گرتوویانە تە پێش پشت کردنە لە م رێبازە هە موو ئە و سە رچاوانە کە زۆربە یان بە زمانی ئینگلیزیە لە سایتە کانی خۆشیاندا لە وانە یە هە بێت.

لێرە دا لە مێژووی زۆر دووری پشت کردنی رێبە رانی کرێکاری و بزووتنە وی کومونیستی وە ک «لاسال، برنشتارین و کائوتسکی» کە پشتیان لە رێبازە کانیان کرد نە دواوم، کە ئە وانیش هە ر بە پێی لێکدانە وانە ی هاورێیان «رێبوار ئە حمە د»، «عوسمان حاجی مارف»، «خە سرە و سایە» و «سە میرعادڵ» ە کان «بە رنامە ی گوتە» یان نووسی تا یە کگرتووتر بچنە شە ری بورژوازی!
ئە وانیش ویستیان لە رێگای رێفۆرمیزمە وە خە باتی چینی کرێکار و خە ڵکی زە حمە تکێش لە و چوارچێوە دا بە رتە سک بکە نە وە و قە

تیس بکه ن و ئه مه بکه نه پاساو که ده چنه ناو پار␣مان تا له ر␣گای ئه م سیستم و دام و ده زگاکانیه و␣ بچنه شه ری بورژوازیه وه!
نموونه ی ئه ور␣یی ئه م پ␣وه ست بوونه به که مپی راست و ناسیونالیزمی قه ومی، ئاغای «عه بدولای موهته دی» یه که چه ن ده یه پ␣ش ئ␣ستا له نامیلکه ␣کدا له ژ␣ر ناوی«سوسیالیزم یان پار␣مانتاریزم» به ت␣ر و ته سه لی ب␣ داک␣کی له کومونیزم و سوسیالیزم و چینی کر␣کار قه له می تاوداو، به لام پاش روخانی دیواری برلین و «یه کیه تی سوفیه تی» ئه ویش په یوه ست بوو به که مپی بورژوازی! مه گه ر له بیرتان کردووه ئه ویش له سه ره تای ئه م گ␣رانه دا هه ر ئه م ل␣کدانه وه ی ئ␣ستای ئ␣وه و بگره گه ل␣ک پوخت و پاراوتریشی ه␣نایه وه و ده یگوت:« ده کرئ پار␣مان بکر␣ته سه نگه ر␣ک ب␣ خه باتی ش␣رشگیرانه به دژی ئه م د␣خه!».
به ␣ام ز␣ری نه خایاند بوو به یه ک␣ک له راو␣ژکاران و تریبوونه کانی داکوکی کاری پار␣مان و دواتریش پشتیوانی قایمی سیستمی فیدرالی قه ومی و عه شیره ی ه␣زه چه کداره کانی ناسیونالیزم تا له م ر␣گایه وه پار␣مان و فیدرالیزم بکاته سه نگه ری خه بات و گه یشتن به ده سه لاتی سیاسی بو وه دیه␣نانی ماف و داخوازیه کانی کر␣کاران و خه لکی زه حمه تکیش! «ریبوار ئه حمه د» کات␣ک ئه و رستانه ی له و␣ام به و که سه ی وتو␣ژه که ی ساز داوه نووسیوه، ز␣ری هه و␣داوه تا خ␣ی له ئه ده بیات و ناوه ر␣کی ده ربرینه کانی «لاسال و برنشتاین..» دوور بگر␣ت و زیاتر وشه کان و ناوه ر␣کی وتوو␣ژه که روا␣ه ت␣کی رادیکالی بداتێ!
به لام هاوری ریبوار له وه بی ئاگایه، چینی کر␣کار و خه ␣کی وه گیان هاتوو له م سیستمه له ع␣راق و کوردستان سه رباری ئه وه ی له ژ␣ر زه خت و گوشاری زو␣م و ز␣ردا ب␣ ده ره تان ماون ز␣ر له چینی کر␣کار و خه ␣کی هه ژاری سه رده می لاسال و و برنشتاین و روسیه ی تزاری…وریاتر و ئاگاترن و به رژه وه ندیه کانی خ␣یان باشتر ده ناسن. هه ر ب␣یه هیچکات به م سایست و شیعار پ␣پ␣لیستی و به ␣␣نه پ␣ و پووچانه فریو ناخ␣ن. چینی کر␣کار و تو␣ژه هه ژار و بن د␣ سته کانی ئه م ک␣مه ␣گایه ئه گه ر به ه␣ی زه خت و گوشاری ئابووری و سه رکوتی سیاسی، و راکه راکه بو به ده ست ه␣نانی پاروه نان␣ک، و دابین کردنی ژیانی مه مره و مه ژی، هه ل و ده ر فه تی ئه وه ی نه بووه شاره زایی ته واوی له م م␣ژووه ب␣ت، به ␣ام ئه زموونه کان و دژواریه کانی سه ر␣گای خه باتی ئه م چه ند ده یه له به رانبه رک␣ له گه ␣ ئوردووی سه رمایه وه ها خاراوی کردوون که بزانن کام مه یلی و حزب نو␣نه رانی راسته قینه ی ئه وانن.

چینی کرێکاری و خه ڵکی هه ژار و بێ داهات له کووره ی خه باتی هه ر رۆژه به دژی ده سه لاتداری بورژوازی فێری ئه وه بوو و تێگه یشتوون دۆستانی راسته قینه و دوژمنانی سیاسی و چینایه تی خۆیان بناسن! بۆیه رێبوار ئه حمه د زۆری هه وڵداوه وته کانی ره نگ و بووی ئه ده بیاتی کومونیستی بداتێ، به لام هه وله کانی بێ ئاکامن.
چونکه کۆمه ڵگای چینایه تی و سیاسی عێراق و کوردستان، پێناوەته قۆناخێک له خه بات، ناکرێ ئه وه له ئێوه قه بووڵ بکه ن، چه نده یه به دژی بنه ما کانی ئابووری سیاسی سه رمایه داری بنووسن و قسه بکه ن، و خه ڵک له دژی ئه م سیستمه زاڵمانیه هان بده ن و بانگه شه ی بکه ن بۆ رسوا کردنی پارڵمان و سیستمی فیدرالی قه ومی و مه زهه بی، به ڵام له م دۆخه به سه د قات خرابتره دا که کۆمه ڵانی خه ڵکی به دژی ئابووری سیاسی و هه موو دام و ده زگاکان وه ستاونه وه پشت له م رێبازه بکه ن و خه ڵکی بانگه شه ی به شداری و چوونه ناو پارڵمان بکه یت!
ئازیزان بورژوازی له وانه یه کۆمه ڵگا وه ک «دارلمجانین» سه یر کات و هه وڵ بدات خه ڵک دوسته وەستان بن، په نابه رێته به ر هه ر چه شنه قۆرخ کارێک، به ڵام که س هه یه نه زانێت ئه م سیستمه سه ربارى به کار هێنانی دام و دە زگاکانی ئه منی ده وله ت و ئه حزابی میلشیای چه کدار بۆ سه رکوتی خه ڵک، هێشتا نه یتوانیوه بو ساتێکیش رێگا خه باتیان کوێربکاته وه!
کۆمه ڵگای عێراق و کوردستان به پێی ده رس و ئه زمونه کانی خه باتکارانه یی ده یان ساڵه یان و چوونه سه ری وشیاری سیاسی و چینایه تیان ئه ونده شناختیان به ده ست هێناوه که ده زانن ئێوه نه ک ته نیا به م پلاتفۆرمه ی لانی که می ماف و داخوازیه کانتان تێد ا گه ڵاڵه کرده وه به ڵکوو ئه گه ر «مانیفیستی کومونیزم» یش به ده سته وه بگرن باورتان پێناکه ن و ده زانن ئه م هه وڵانه تان بو فریودانه و پشتتان له رێبازی کومونیستی کردوه. به تایبه ت کاتێک ده ڵین ده چینه ناو پارڵمان و و دام و ده زگاکانی تا له م رێگاوه خه بات بکه ین بۆ گه یشتن به ده سه ڵات، دیارە له وە نگه رانن خه ڵک ئه مه تان وه ک جووک لێ وه ر ده گرن!
چینی کرێکار و خه ڵکی هه ژار و کومونیسته کانی عێراق له م مێژووه خوێناویه دا گه لێک ده رسی به نرخی وه ر گرتووه. سه رباری هه موو هه وراز و نه شێوه کانی سه رێگایان له ده ورانی به عس دیسان پێداگر بوونه له سه ر ئه و ه شۆراکانیان زیاتر رێکبخه ن و له نێو جه ماوه ری خه ڵکدا جێگه و پێگه ی چینایه تی و سیاسی خۆیان به هێزتر بکه ن. تازه ئه وه یش ده زانن ئێستا کۆمه ڵگای عێراق و کوردستان گه لێک به رفروانتر له ده ورانی رژیمی به عس له به رابه

ر ئه م پارڵمان و سیستمه کونه په رستانه یه دا وه ستاوه ته وه که رێبوار ئه حمه ده کان یش ده ورانێک له پێشه نگانی ئه م رێبازه بوون و له به رابه ریدا نووسیویانه و بانگه شه ی خه ڵکیان کردووه بۆ خه بات وه ستانه وه له دژی، و ئێستاش هه ر رێک ئه م فاکته ر و پێناسانه یه بوه ته هۆکار که خه ڵک فریوی بانگه شه کانیان بۆ چوونه ناو پارڵمان ناخۆن.
هه وڵی لێبراوانه و شۆرشگێرانه کومونیسته کان ده ورانێک ئه وه بوو کاریگه رترین رێگا بو پێش بردنی خه باتی چینایه تی و سیاسی ره چاو بکه ن تا چینی کرێکار و تۆیژه کانی تری ژێرده ستی سه رمایه داری به دژی ئه م هه ڵس و که وته رێکخراو بکه ن و به رێره وێکی شۆرشگێرانه و کومونیستی هیدایه تی و ریبه ری بکه ن تا خویان له رێگای شۆراکان و به ده سته وه گرتنی ده سه ڵاتی سیاسی ئه م پارڵمان و سیستمه دواکه وتوانه ی فیدرالیزمی قومی و مه زهبی و خێڵه کیه هه ڵته کێنن و راماڵن. به ڵام ئێستا «رێبوار ئه حمه د» ه کان نیگه رانی ئه وه ن به ئه م یان ئه و نه خشه رێگای بورژوازی کرێکاران فریو بدات و بیانباته ژێر په رچمی بورژازی و به لێنیان پێ بدات پارڵمان به قازانجی کرێکاران و خه ڵکی زه حمه تکیش ئیسلاح دە کات و دە یکاته مه یدانێکی تر له شه ر!

نیگەرانی رێبوار ئه حمەد و ئه و حیزبانه له وە یه، کۆمه ڵگای عێراق به گشتی به و ئاسته له وشیاری گه یشووه که به پێوە ست بوونی و بانگه شه ی رێبوار ئەحمەده کان شتێک له م سیستمه دا ناگۆردرێت و ته نانه ت به رە و خراپتر بوون دەچێت! سه ردێری وتووێژه که ی هاورێ رێبوار هه ر ئه و ئامانجه دە پێکێت که ئه و دوو حیزبه له پارڵمان به شوێنیه وە ن. تێگه یشتن له م مه سه له شتێکی ئاڵۆز نییه و به ڵکوو زۆر راشکاوانه ئه م حیزبانه هه ر ئه و رێباز و سیاسه ت و تاکیکه شۆرشگێرانه و ناشۆرشگێرانانه ی له رابردووی دە یان ساڵه دا بوویان، تا به ئامانجێک که بۆ گه یشتن به شورش و کۆمونێزم چینی کرێکار و زە حمه تێکش له رێگای شۆراکانه وە دە سه ڵات به دە ستە وە بگرن ئێستا به ته واوی به م بانگه شه بۆ چوونه ناو پارڵمان لێێ پاشگه ز بوونه ته وە! ئێستا دەیانهه وێ به جێگای پێداگری و پشت به ستن به هێزی چینی کرێکار و تۆیژه کانی خوارە وە ی کۆمه ڵگا به چوون ناو سیستمی دە سه ڵاتدار له وانه پارڵمان و قه وارە خێله کی قه ومی حیزبه ناسیونالیستی و مه زهه بیه کان که کۆمه ڵگایان به بارمته گرتووە بچنه شه ری سه رمایه داریه وە! هاورێیان له وانه یه حێزبه کانتان له م چوونه پارڵمان و به شداری له هه ڵبژاردنه کان خه ڵکێک له دە وری خۆتان کۆ که نه

وە و سه رقاڵ بن ناو دام و دەزکان، به ڵام دڵنیا بن ئیتر له کۆمۆنیزمه ی که ساڵانێکی زۆر بۆ به سه رکه وتن گه یاندنی هه وڵتان دابوو شتێکتان بۆ نامێنێت!

07.11.2025
ناسر بابامیری

قوروەی ئازا و بێناز.. شیوا میرەکی

پێشەکی: ئەگەر بمانهەوێ سەبارەت بەقوروە بنووسین لە ڕاستیدا ئەتوانین بڵێین نووسراوە یا لێکۆڵینه□و□ی بەهێز و ئاکادێمیکی تایبەت بۆ ناسینی ئەم ناوچە لە بەر دەستماندا نییە و ئەوانەی کە هەن تەنیا توانیویانە بەشێکی بچووك لە حەقیقەتی مێژوویی یان فەرهەنگی ئەم ناوچەمانە بۆ ڕوونبکەنەوە کە ئەم کەمتەرخەمییەی نووسەر و چالاکی فەرهەنگیی کورد خەسارێکی زۆرە بۆ لەناوچوونی ڕاستییەکانی ناوچەی فرە د□و□م□ندی فەرهەنگی مێژوویی قوروە. هەر وەک ئاماژەم پێکرد کتێبگەلێك سەبارەت بە ناوچەی قوروە هەیە و نووسراوه، ئەوانەی نووسەری کورد نووسیونی هەم کەمن وه هەم دەبوایه بەهێزتر بنووسرایە نەک ئەوەی بە شێوەی پێرست و کورت ئاماژەی پێبکرێ .لەم ساڵانەی دواییدا کەسێکی تورکزمان بەناوی (موحسێن ساڵحی) لەسەر ئەم ناوچەیەی نووسیویە (بلوک اسفنداباد، جنگ سولچە و…) کە بەداخەوە ناکرێ وەکوو سەرچاوەی متمانەپێکراو بیناسێنین. بۆ نووسینی ئەم بابەتە توانیومە کەڵک لە کتێبی (آوازهای سرزمین پدریم) وەربگرم کە یادی بەخێر بێ کتێوێکی زۆر لاوازە و شێعری کوردی و حەقیقەتی ناوچەکەی تورکاندووە و جگە لە پێشەکییە سێ لاپەڕەیەکەی شتێکی دیکەی بۆ وتن نییە، هەر وەها لە چەن وتارێکی مێژوویی و مێژووی مادی دیاکۆنۆف و….هتد کەڵکم وەرگرتووە.

کورتەی باس:

شاری قوروە لە چوار گۆشەوە هاوسنوورە لەگەڵ سونقوڕ کولیایی سەر

بە پارێزگای کرماشان، ئەسەدئاوای سەربە پارێزگای هەمەدان و وە دەولان و بیجاڕی سەر بە پارێزگای سنە، کە ئەم تایبەتمەندییە بووەتە هۆی ئەوەی پێوەندی پتەو و هاتووچۆی زۆر لە نێوان ئەم شارگەلە پێک بێت و زاراوەکانی ئەم شارگەلە لە شاری قوروەیش بوونی هەبێت. هەندێ جار بەهۆی تێکەڵاوبوونی زاراوەکانی ناو شاری قوروە لەگەڵ ئەو زاراوەگەلەی شارە دراوسێکان، زاراوەی نوێ درووس بووە کە بە نسبەت زاراوەی ڕەسەنی کوردی جیاوازە و ناتواندرێ وەك زاراوەی ڕەسەنی کوردی بێتە ئەژمار، بەڵام جیا لەکوردیش پێناسە ناکرێ. هاتنی کۆچبەرانی لەک و نیشتەجێبوونیان لەم ناوچەیە و هەبوونی عەشیرەتی زەند و شێخ ئیسماعیلی کە بنەڕەتیان شارەزوورییە و هەر وەها هەبوونی بنەماڵەی ئەردەڵان وەکوو دەسەڵاتداری ناوچەکە کاریگەری زۆریان لەسەر درووسبوونی زاراوە و شێوەزارەکانی لەم ناوچەیەدا بووە. شارەزوور پێش هاتنی ئیسلام بریتی بوو لە (هەولەر، شاربازاڕ، ئارپاخا (کەرکووک)، شیز (هەوشار)، دزدان، پاتیز(زەهاو)، زاموا، دینەوەر (ئەسپەنئاوا بەشێ لە دینەوەر)، نەهاوەند و هەمەدان). یاقووتی حەمەوی وای بە ئەچێ کە شارەزوور ناوچەیەکی بەربڵاوە کە لە کێوەکانی نێوان هەولێر تا هەمەدان دەگرێتەوە کە بنەچەیان دەگەڕێتەوە بۆ دەورەی ساسانییەکان و هەروەها شارەزوور شاری پیرۆزی یارسان و شوێنی حەشر و نەشری ئایینی یارسانە.

لەم شارە (165) ئەسەری مێژوویی لە ئاسەواری نەتەوەیی وڵاتی ئێران تۆمار کراوە کە نیشاندەری پێشینەی دوور و درێژ و مێژووی دەوڵەمەندی ئەم ناوچەیەیە، یەکێک لەو ئاسەوارانە (فەرهادتاش)ە لەوەنسار کە لە سی کیلۆمەتری شاری قوروە بەرەو هەمەدانە و بە بڕوای خەڵک پێوەندی لەگەڵ (شیرین و فەرهاد)ی کرماشاندا هەیە کە دەهاتە ژێرزەوییەکانی ئەم ناوچەیە ئەو بڕوا و گومانەی خەڵکە بەهێزتر ئەکا. هەر لە شوێنی فەرهادتاش ئەشکەوتێک هەیە و جۆرە فەسیلی زەریایی لێیە کە لەم جۆرە بەردگەلە بە بیناسازی (مەعبەدی ئاناهیتا) لە تەخت سلێمان کەڵکوەرگیراوە لە وەنسار هەتا هەوشار دەهاتی ژێرزەوینی بووە کە ڕەنگە پێوەندیدەری ئەم دوو ناوچە بووبێت. هەروەها لە وەنسار کانییەکی بەردچن درووستبووە کە خەڵک بە شوکرانەبژێری ئەو کانییە ڕێوڕەسمی گاکوژی بەڕێوە ئەبەن و بەڕێوەچوونی ئەم ئایینە کۆنە ئەتوانێ نیشاندەری میترائیسم لەم ناوچەیە بێت . قوروەی ئەمڕۆیی بەشێک لە لەیلاخ بووە کە شوێنی گەرمێن و کوێستانی کۆچی ئێڵەکانی شێخ ئیسماعیلی، میرەکی، زەنگنە، زەند، بەلیلوەن، لالەای و گورگەیی بووە و نیشتەجێبوونی ئەم خێڵگەلە تا دەورەی فەتحعەلی شا بەردەوام بووە. قوروە لە دەورەی

سەفەوی و سەددەی هەشتەمدا بەهاتنی کۆچبەرانی تورک، بەناو ئەسپەنئاوا لە لەیلاخ جیا بووەتەوە. قوروەی ئەمڕۆیی لە درێژەی دەسەڵاتداری میری ئەردەڵان یەکە لە هەژدە بلووکەکەی ئەم میرنشینە بووە.

بلووکی ئەسپەنئاوا لە نەخشە مێژووییەکاندا بە کیشاسوو ناوی براوە کە یەکە لە ناوەندە پڕ حەشیمەتەکانی نزیک بە هەگمەتانەیە. قوروه بەهۆی بارودۆخی جۆغرافیایی خۆی یەکە لە ناوەندە ئەستراتژیکەکانی زاگرۆسە کە هەمیشە سوارەی نیزامی ئامادەی شەڕی بووە.

بە سەلماندنی ئەم وتە ئەتوانین ئاماژە بە شەڕی یەکەمی جیهانی و شەڕی سەنجەرخان لە بەرانبەر ڕووس و شەڕی سەلچە لە بەرانبەر یەپرەم خانی ئەرمەنی بە دەسەڵاتداریی ئەم ناوچە بەدەس (سالاروددەولەوە) بکەین. ئەم ناوچەیە لەپێش ئیسلام لە ژێر چاودێری (دەوڵەتی ماد)دا بووە و لە سەددەی هەشتەمدا بەهاتنی بەربەڵاوی تایفەگەلی تورکمانی بە ناوچە کوردییەکان قوروەیش بووە بە بەشێ لە ناوچەی دەسەڵاتداری عەلیشەکەر قەراقویونلوو و چەن شوێنەکی تورکنشین لەم ناوچەیەدا درووستبوون. یەکێک لە قەڵاگەلی گرینگ لە بەشی ژوورووی ڕۆخانەی ئامادای یا سپیڕوودا بووە کە لە باکووری ئەم شارە هەڵکەوتووە و سەرەتاییترین برووسکەی شۆڕشی ماد دژ بە ئاشوور لە قەڵای کیشاسە و خارخار دەستی پێکردوە و بووە بە هۆی درووسبوونی یەکەمین دەسەڵاتی گشتگیر لەوڵاتی ئێراندا.

ساڵی (716)ی پێش زایین سارگۆن هێرشی کردە سەر دەوڵەتی مەننایی و شوێنگەلێک کە چاودێری مەننایی لەسەریان لاواز بووە، سەرەتا قەڵای گرینگی کیشاسە ئەسپەنئاوای داگیرکرووە و خاون دەسەڵاتەکەی بە دیل گرتووە. لەسەددەی نۆی کۆچی بەدوا بەناو بەشێک لە شوێنی دەسەڵاتی قەراقویەنلوو ناوبانگی دەرکردوە و کۆچبەرانی تورک لە ناوچە کوردییەکاندا نیشتەجێ بوون. لەو هەموو میر و خانە لەم ناوچەیەدا ئەتوانین ئاماژە بە ئیلخانی جاف موورادی و شێخ ئیسماعیلی بکەین کە لە خانە دەسەڵاتدارەکانی ناوچەی ئەسپەنئاوا بوون. خاوەنی ئەسڵی ئەم ناوچەیە خەڵکی گۆران و جافن کە بەردی بنەڕەتی ئەم شارەیان داناوە و دواتر تایفەگەلی لەک، سۆران، هەورام، نەتەرەکی، وەرمەزیار، پەپەشە و کەلهەڕی لەوێدا نیشتەجێ بوون، کە لە دەیەکانی دواتر کۆچبەرانی تورکی قەشقایی، بەهارلوو، شاهسەوەن، خودابەندەلوو، لەم شوێنە نیشتەجێبوون. لە ئەسپەنئاوا قەڵا و تەپەی مێژوویی زۆر هەیە وەکوو؛ دەروازە، کەڵەوا، قەڵەوەز، هانەسارد، قەسڵان، بان سەرانجیک، جنیان، دەوەزەن، خانەڵا، مەیهەم و... هتد.

ئەم شارە لە دەشتەکی پان و بەرین بەپانتایی (58400) کیلۆمەتر و

بەرزایی (1800)مەتر لە زەریاس کە لە ڕۆژهەڵاتی شاری سنە و لەسەر ڕێگای سنەهەمەدان هەڵکەوتووه. ناوەندی سەرەکی حوکومەتی ئەم شارە لەڕابردوودا گوندی مێژوویی قەسڕان بووە کە خاوەنی قەڵا، عەمارەت، مزگەوت، گەرماو، باخ و بێشەی گەورە و بازاڕ بووە و دواتر بەهۆی دروستبوونی ڕێگای هەمەدان-سنە و دووری قەسڕان لەو ڕێگایە لادێی قوروە وردە گەورەتر دەبێ و لە ساڵی (1337) ناوەندی حوکومەت بۆ قوروە دیاری ئەکرێ و قەسڕان ئەکەوێتە پەراوێزەوە. لەم شارە ئاسەواری مێژوویی سروشتی زۆر تۆمار کراوە، وەکوو شاخی کەڵەوا، گەرماوی قەسڕان، پردی فەراوا، باوەگوڕگوڕ، فەرهادتاش، ئەشکەوتەکانی کانی گەنجی و… هتد، زمان یەکێ لە فاکتە گرنگەکانی شوناسی نەتەوە، کۆڵەکە و بنەڕەتی مانەوەی نەتەوەس. هەر چەن خەڵکی شاری قوروەیش لەم شەڕە نەرمەدا دۆڕاوە و تووشی ئاسمیلەبوون بووە، بەڵام هەشتا زمان و جلوبەرگیان پاراستووە. خەڵکی ئەم شارە جۆراوجۆری زمانیی و فرە کولتووربوونیان هەیە و زاراوەکانی کەلهوڕی، سۆرانی، گەڕووسی، ئەردەڵانی، هەورامی و لەکی لەم شارەدا بوونی هەیە. شوێنە مێژوویی‌گەشتیارییەکانی قوروە بریتین لە:

باوەگوڕگوڕ؛ لە گوندی باوەگوڕگوڕ هەڵکەوتووە و کانی ئاهەکسازی زۆری تێدایە کە ئاوی سوێر و تاڵە و بۆ نەخۆشینی مەعدە و پێست بەکەڵکه و لەدەسەی ئاوگەلی (کلر و بیکربنات). هەر لەو شوێنە بەرز و نزمیگەلێک بوونی هەیە، کە لەباوەڕی خەڵکدا ئەژدیها بووە و لەدرێژەی زەماندا وای لێهاتووە کە ئەم ئەژدیها پێوەندی ڕاستەوخۆی لەگەڵ ئەفسانە کوردییەکاندا هەیە. پێشتر ئاماژەم بە ئایینی (گاکوژی و میترائیسم) کرد کە (میترا) نەوەکوو ئایین بەڵکوو باوەڕێک لەپێش زەردەشت کاریگەریی خۆی بووە و دوای دەسەڵاتداریی زەردەشت بە تەواوی لەنێو نەچووە و بەشێکی زۆری تا ئێستاش هەر ماوە و تەنیا بە پێچەوانەوە پیشان دراوە. واتە مانای ڕاستەقینەی خۆی لەدەست داوە، بەڵام هەشتا هەر ماوتەوە و ئاگامان لەوە نییە کە لە باوەڕەکانی میتراییە. میترا لە زەردەشتدا ئەتوێتەوە، پلەوپایەی لە ئەهوورامەزدا نزمتر ئەبێت و هەروەها ناوەڕۆکەکەشی ئەگۆڕدرێت. واتە ئەبێتە هێمای خێر و ڕووناکی کە ئەهوورامەزدا میترا ئەخوڵقێنێت تا پارێزگاری لە هەستی بکات.

لە هەموو بەردەنووسەکان و بەرهەمە کۆنەکاندا کە لە وێنەکانی میترا لە تاقەکاندا بەجێماوە، چ لە کاتی ڕاوکردن و چ لە کاتی کوشتن و شەڕکردن لەگەڵ مانگادا، میترا لەگەڵ مار، دووپشک و شێر نیشان دراوە، مار و دووپشک و شێر، هێمای مێهرن و میترا لە زۆرێک لە هێما کەونینەکاندا بە جەستەی مرۆق، شێرسەر، لەگەڵ ئەژدیها/مارێک کە لە دەوری ئاڵاوە، نیشان دراوە. بە بڕوای

مادەکان خوداکان بە شێوەگەلێکی سەرسووڕهێنەر دەبینرێن. خوداگەلێک
کە بەر سەر شێرن و نیوە مر□ق ب□ سەر مار و بە لەش مر□ق و□کوو
شاماران.
کۆڵەوا یەکێک لە هێماکانی ئەم شارەیە لە نزیکی سەراوی قورووە، کە
بەرزییەکەی ئەگاتە (2400)میتر و چەند ئەشکەوتێکی مێژوویی تێدایە
و ئاسەوارێ کە دۆزراوەتەوە تایبەت بە دەورەی ساسانی بووە و لە
باوەڕی خەڵکدا لووتکەکەی وەکوو ئەژدیهایە کە سەری لە بەردێک ناوە
تا بتوانێ پارێزگاری لە شار بکات.
کەسایەتییە بەناوبانگەکانی ئەم شارە بریتین لە : محەمەدڕەزا
کوردستانی، ناسراو بە میرزادە عێشقی شاعێر و شانۆنامەنووسی کوڕی
ئەبولقاسم خان لە ساڵی (1272) لەگوندی قاسم ئاوا هاتۆتە ژیانەوە
کە بەرپرسی ئەوەڵ ڕۆژنامەی ناوچەکە بووە و لە بەر چاونەترسی و
ئازایەتی و دەروەستبوون بەدەستی ڕەزاخان تێرۆر کراوە.
عەرەبعەلی شروه پەیکەرتاش و نیگارکێش و مامۆستای زانکۆی
هونەرەجوانەکانی تاران بووە کە لە ساڵی (1318) لەگوندی شوکراوا
چاوی بە ژیان هەڵێناوە و بنیاتنەری شێوازی نیگارکێشیی نوێ
ل□ ئێراندایە و لە ساڵی (1390ی)هەتاوی کۆچی دوایی کردووە .
عەبدولباقی خان سوڵچە سەردار و فەرماندەی شەڕی سوڵچە بوو .ئەم
شەڕە دوو بەش بووە، سەرەتا لە ملەی هەمەکەسی ڕوودەدا کە بە
شکستهـێنانی داگیرکەر کۆتایی پێدێ و بەشی دووهەم لە قەڵای سوڵچە
بووە کە لە ئاکامی ئەم شەڕەدا یۆپرەم خان ئەرمەنی، دوکتور
سۆهرابی، عەبدولباقی خانی سەرۆکی چەرداوەڕی و عەباس خان چناری
سەرۆک ئێلی کەلهوڕ دەکوژرێن .
جلوبەرگی ژنانی ئەم ناوچەیە وەکوو باقی ناوچەکانی کوردەواری
کوردییە کە لەکراسی چیندار بە شاڵی سێ گرێ، سەروێن، ژێرچناکە،
قازانقوڵف، چارەکە، سینەپۆش، سوخمە و سەڵتە، کوڵە و کەوا
پێکهاتووە و جلوبەرگی پیاوانیش وەکوو باقی ناوچەکانی
کوردەوارییە.
ژینگە سامانێکی گشتییە و ئەرکی پاراستنی ژینگە لە ئەستۆی تاک بە
تاکی کۆمەڵگاس. شاخی بەور و پەرێشان ناوچەیەکە پارێزراوی
ژینگەییە کە دیمەنێکی دڵڕفێنی هەیە و ئامانجی شاخەوانەکانە.
ژینگەی ناوچەی قوروو□ زیاتر تەرخان کراوە بۆ کشتوکاڵی گەنم،
سێفەزەمینی، ئاڵف، هەنگوور و باخی سێو و … .
پووشەنی گیایی ئەم ناوچه بریتین لە گەون، شنگ ،چەقچەقە، گیا بەلەک
یا شیرین بەیان، کنیواڵ، قازیاخە، قاخڵی، کنگەر، گیلاخە، پەیکوڵ،
داراب□ل□ک، سالم□ ،گو□حاجیانە، هەزبێ، شمڵی، گو□□ب□□ژ□،
بووماران یا بووژانە، پوونگە، گوڵە هێرۆ ،تورشکە، کەلەمەکاشی،

بەلەشوانە و … هتد هەروەها گرنگترین چەم و کانییەکانی قوروە بریتین لە: کانی تاقەدار، کانی کوچکینە، هانەسارد، چەم زەلەجە، چەم دزە، گەڵاڵەی، گەناو، جیقایە، قەڵا، جامەشێران، کنگرە، قاملوو، شووراو، فەراوا، پلووسرکان، عەزیزاوا و نارنجەک کە گرنگترین چەمی ناوچە چەمشوورە بە درێژایی (35) کیلۆمەتر و زۆربەی چەمەکان ناوچە ئەڕژێتە چەم تەروانە و لە کۆتایی ئەڕژێتە ناو زەریای کاسپییەن. هەر وەها شوێنگەلێکی سروشتیی زۆر خۆش وەکوو دەڵ مەیهەم، قەسەڵان، کانی شاپەسەن، ئاسفاوا، سەرتیپاوا، ئەميناوا، هەوریە و مانگادەڵ و قەسەڵان بۆ حەسانەوەی ڕۆح زۆر خۆشن و گەشتیاران ڕوو لە ئەو شوێنگەلە دەکەن. بای زەلان، بای شەماڵ، ڕەشەبا و گەردەلوولان لەو ناوچە زۆرە و ئەم باگەلە تەز و خۆڵی ناوچەکە ئەنێرن بە ناوچەگەلیتر و بۆیەش بە خاوێنترین شاری ئێران ناسراوە

دەرئەنجام:

قوروە هەم لە بواری ئابووری و هەم بەهۆی زەویوزاری پڕڕزق و کانزای زۆر یەکێکە لە گرنگترین و هەستیارترین شارەکانی کوردستان. هەر وەها بەهۆی جۆراوجۆری زمان و زاراوە و ئایین ئەتواندرێ بە شاری ڕەنگاورەنگییەکانی کوردستان لە بێتە ژمار کە بەداخەوە بەهۆی کەمتەرخەمیی خەڵک خراوەتە پەراوێزەوە و خەسڵەتی دوورەپەرێزی لە شەڕ و ئاژاوە حەز بە پاراستنی حاشیەی ئەمن هەرگیز هەنگاوێکی جەددی یا بەهێز بە زیندووکردنەوەی مێژوو، کولتوور و …ئەم ناوچەیە نەدراوە کە ئەم خەسڵەتی خاوندارێتی‌نەکردن لە نیشتمان یەکێک بەهۆی ئەوەسە کە جۆراوجۆری زۆری هەیە و کەس خۆی بە خاونی رەسەنی ئەم ناوچە نەزانیوە و کوردەکان زیاتر لە کاتی پێناسەکردنی خۆیان ناوی گوندەکەیان دەڵێن و ناڵێن من قوروەییم بۆیەش خاونی ناڕەسەن کەڵک لە قوروەییبوون وەردەگرێ و هۆکاریتریشی ئەوەیە کە لە دەورەگەلێکی پێشووی خەڵک لە ژێر دەسەڵاتی میر و خان و … لە شەڕی جۆراوجۆر چەوسێندراونەتەوە بەڵام لە گۆرانییە کۆنەکانی فولکلەر سکاڵا لە جەفای ڕۆژکار و ناڕین لە دەخ بەڕوونی دیارە.

قوروه

شیوا میرەکی

پێ دەچیت پرۆسەکەی باخچەلی و ئەردۆگان بۆ بەڕێکردن وەخت بووبێت.. زاهیر باهیر

ئەوەی بۆ ماوەی نزیکەی 9 مانگ□ لای پەکەکە و کۆمەڵە خەڵکێکی زۆر بە پرۆسەی ئاشتی ناسراوە و لای ئاکەپە و باخچەلی بە پرۆسەی تورکیای ‘ناتیرۆر’ ئێستاش بە پرۆسەی ‘چارەسەر’ ی ناسراوە تەنها لەبەر بوونی دەرفەتێك بوو بۆ پارێزگاریکردن لە حکومەتی تورکیا لەسەروبەری شەڕی حەماس و ئیسرائیل و کلک وگوێکردنی میلیشیاکانی ئیڕان و لاوازکردنی خودی ئێرانیش .

ئەمانە و ڕاگەیاندنەکانی ئیسرائیل سەبارەت بە گۆڕینی نەخشەی ناوچەکە ترس و لەرزێکی زۆری خستە دڵی دەوڵەتی تورکیاوە کە ئەو بارودۆخە ئەویش لێی ڕزگار نابـێت کە لە کاتێکیشدا دەیەها بیانو هەیە بۆ لابردنی حکومەتی ئاکەپە و گۆڕانکاری لە ئیدارەی بەڕێوەبردنی دەوڵەت و ولاتدا.

ئەمە هۆکار و پاڵنەری تەواو بوو بە دانی ئەو وەهمە بەناوی قسەکردن لەسەر پرۆسەی ئاشتی، نەك باوەڕی تەواوی ئاکەپە و باخچەلی بە گۆڕانکاری بنەڕەتی دەستور و حوکمڕانی و لابەلاکردنەوەی کێشەی کورد لە باکوری کوردستاندا.

بەڵام ئایا ئەو خەونەی ئۆجەلان و هەندێك لە سەرانی قەندیل و خۆشباوەڕانێکی زۆری نێو پەکەکە و کوردانی باشوور ڕوودەدات؟

بەڕای من ئەگەر بمانەوێت بۆچونێکمان لەو بارەوە هەبێت دەبێت تەماشایەکی ڕووداوەکانی سەرەتا و ئەم دوواییە بکەین. ئاشکرایە هەر لە سەرەتاوە تاکو ئێستا دەوڵەتی تورکیا پێداگری لەسەر ئەوە دەکەن کە شتێکی ئاوا بە ناوی ئاشتی و ئاشتەواییەوە لە ئارادا نییە، ئەوەی کە هەیە تەنها نەهێشتنی تیرۆرە لە تورکیادا. بە بەردەوامیش ئەمە لەلایەن هەندێك لە بەرپرسان و گەورە دەسەڵاتدارانی تورکیاوە تا ڕادەیەك ڕۆژانە پشتڕاستدەکرێتەوە، ئاوی گوێمان بەوە دادەن و بیرمان دەهێننەوە نە دەستور دەگۆڕێت و نە ئۆجەلان بەردەبێت و نە پرۆسەکەش بە خواست و مەبەستی کوردان دەبێت.

لە لایەکی ترەوە جەنگەکەی ئیسرائیل و حەماس گەر بۆ کاتیش بێت وەستاوە ، ئیسرائیل جارێکی دیکە بەم زوانە هێڕش ناکاتەوە سەر ئێران. پێگەی تورکیاش نەك هەر ل□ بەهێزبووندایە لە ناوچەکە و لە

مەیدانی سیاسەتی ئەمریکی دا بەڵکو بووە بە دانەر و رێکخەر و جێبەو بەجێکەر سیاسەت و سەبەری حکومەتی سوریاش کە ڕەنگدانەوەی کتومتی سیاسەتی حکومەتی تورکیایە .
نزیکبوونەوەی تورکیا و ئەمریکا و چوونی ئەبوجەلانی بۆ ئەمەریکا و بەشداریکردنی لە پرسە هەرە گرنگەکاندا بە هاوبەشی و هاوکاری فیدان هاکان کە بە گوێرەی میدیا فەرمییەکانیش بارودۆخەکە لە قازانجی تورکیا و حکومەتی سوریایە .
لەلایەکی دیکەوە بە ناچاری ڕازیبوونی هەسەدە بە مەرجەکانی تورکیا و سوریا و ئەمریکا بە تێکەڵبوونەوەیان و بوون بە بەشێك لە سوپای سوریا لەگەڵ وەرگرتنی هەندێك پلەوپایەی سوپایی و ڕەنگە ئیدارەییش. ئەمەش لە کاتێکدایە کە دەبێت قوربانی بدرێت بەو ئیدارەیەی کە لە ڕۆژئاوادا هەیە و هەڵبووەشێتەوە و ببێتە بەشێك و پاشکۆی دەوڵەتی سوری ، واتە دەستبەرداربوونی تێزی : خۆسەریی ، ئیکۆلۆجی ، فێمینیزم ، کاروباری هەرەوەزی ، ئەکادیمیاکانی کە لەوێ بە ناوی جیاوازەوە هەن ، هەروەها هەڵوەشاندنەوەی بەرنامە و پڕۆگرامی خوێندن و چاوخشاندنەوە بە پڕۆگرامی زانکۆکان و بە گومان لابردنی وێنەکانی ئۆجەلان و کۆتاییهێنان بەو سرووداندەی کە لە قوتابخانەکاندا دەخوێنرا و دەوترایەوە یا لە کۆبوونەوەکاندا دووبارە دەکرانەوە، ئەمانە و لەپاڵ کردنەوەی مەداریسی زۆری دینی و مزگەوت و کارگەی بەرهەمهێنانی کەسانی زۆر توندڕەو و تیرۆریست .
ئەمانە هەمووی ئاوێکە دەکرێن بەدڵی حوکمڕانانی تورکیا و ڕەواندنەوەی مەترسییەکانی ئەم یەك دوو ساڵەیان سەبارەت بە لە کارکەوتنیان.
لەبەر ڕۆشانی ئەوەی کە لە سەرەوە وترا دەتوانین بڵێین گەر هەموو ئامانج و ویستی تورکیا لە ڕۆژئاوا و لە سوریا نەهاتبێتە دی ، ئەوە دەکرێت زۆرێك لەوانە بێت کە ویستویانە .
ئالەم بارەشدا تورکیا پێویستی بە پرۆسەیەك بە ناوی ئاشتییەوە نامێنێ بە تایبەت لە ئێستادا، کە لە کاتێکدا هێشتا زۆرێك لە تورکەکانی ئەوێ بەهەژمونی بەکارهێنانی زمانی ڕایستی و فاشتی دەوڵەت دژی پەکەکە ، ڕاهێنراون، دەکرێت لە ماوەیەکی دیکەدا بە تەواوی کۆتایی بەو پرۆسەیە بێت ، لەوانەشە کە لێبوردنێکی گشتی بە چەکدارانی پەکەکە بەڵام نەك سەران و کەسە دیارەکانی دەرکرێت .
ئەوەی کە وام لێ دەکات کە من ئاوا بۆچونێکم هەبێت، ئەوە لێکدانەوەی وردی بارودۆخی ناوچەکە و سیاسەتی ئەمەریکا و گۆڕانکاری گەورە بەسەر ئایدیا و مانیفێستەکیی ئۆجەلان و باس نەکردنی هیچ جۆرە پێشوەچونێکی ئەم پرۆسەیە و خەریکبوونی ئەو بە ناردنی چەند پەیام و ڕاگەیاندنێکی سارد و سڕ و بێمزەڕاتانە و

خۆنەدان لەم پرۆســەیەیە. هەرەهــا ڕووداوەکــانی ئەم هەفتەیە و ئاشکرابوونی باشتری نێتی تورکیا و ئەبوجۆلانی و ئەمەریکا، هەر هەموو ئەمانە وامان لێدەکات کە بڵێم پێدەچێت ئەوەی لای ئێمە پێیی دەوترێت پرۆسەی ئاشتی وەهمێک بووبێت کە لە ئێستادا وەرناگێڕرێتە سەر واقیع.

بەداخەوە ئەمجارەش وەکو هەموو جارانی پێشتر لەوە دەکات سەرکردان و ڕابەرانی کورد نەیانتوانی گەمەیەکی سوودمەند لە بارودۆخێکی ناوازە و لە مەیدانی سیاسەتێکی بێ سەروبەرەی ئەمەریکادا بکەن. ئیتــر نــازانیین ئەمەش بە شکســتێکی دیکە کۆتــایی دێت یــا بە سەرکەوتنێکی زۆر لاوەکی . دووبارە بەداخەوە کە ‘دەم پارتی’ ش یا کلاویان نراوەتە سەر یاخود هەموو شتێك دەزانن نایانەوێت بیدرکێنن، یا بەمەبەسێك ئاڵاون لە پرۆسەیەکی وا گەورەوە کە زۆر لەبەردانی سەرۆکە گیراوەکانیان گەورەترە.

زاهیر باهیر
12/11/2025

شاری ڕواندز ،مەڵبەندی هونەری ڕەســەن.. ن- کــامەران حــاجی ئەلیاس

ئەگەر ئاوەڕێك لە مێژووی شاری رواندز بدەینەوە بۆمان دەردەکەوێت ک□ ئەو شارە لە زۆربەی لەبوارەکانی ژیان ، پێشرەو بووە هەمیشەلە گەشەکردن و پ□شق□چوون دابووە ..سروشتی شاری رواندز هەردەم هەوێن و سەرچاوەی داهێنان بووە بۆ هونەرمەندان و نووسەران ،بۆیە لە هەمــوو ســەردەمەکان بــوونی خۆی ســەلماندووە،چەندین نووســە رو هونەرمەند لەو شارەدا هەڵکەتوون،کە شوێن پەنجەیان لە سەر ئاستی کوردستان و عێراق بەرچاوە بووە.. بۆنموونە لە سەردەمی پاشای گ□ور□ لەدیوەخــانەکەی میــــر محەمەد جگەلە پێگەی سیاســـی خۆی دیواخــانەکەی شــوێنی پێشکەش کردنــی هــونەری ڕەســن بــووە لەرێگەی گێرانــەوەی چیرۆك وبەسەرهاتەکان بەشێوەی حیکایەت وحەیران ولاوك

کە لەلایەن دەنگبێژانی لەهاتووی ئەوسەردەمە بەتایبەتی لە شەوان دا پێشکەش بەئامادە بووان دەکران، جۆش و خرۆشیان بە کۆڕو مەجلیسەکان دەدا.

لەلایەکی تریش لە بواری رۆژنەمەوانیش دا ئەوشارە بۆتە پێگەیەکی گرنگی هەبووە بۆ ئاشنا کردنی هونەر و ئەدەبی ڕەسەنی کوردی ..کاتێ لە ساڵی 1925 کاتی سەید حوسێن حوزنی موکریانی دێتە شاری رواندز لەگەڵ خۆی چاپخانەیەك بەناوی (زاری کرمانجی)لەو شارە دادەمەزرێنێت لە هەمان کات دا گۆڤارێکی هەر بەناوی زاری کرمانجی دەرکردووە (24) ژمارەی لە بڵاوکردەتەوە، چەندین نووسەری ئەو کاتە بەرهەمی هونەری و ئەدەبی خۆیان لەو گۆڤارەدا بڵاوکردەتەوە خزمەتێکی زۆری هونەر و ئەدەبی ڕەسەنی ناوچەکە بەتایبەتی و کوردستانیان بەگشتی کردووە.

لە بواری هونەری بەهەرسێ بەشەکەیەوە (شانۆ،شێوەکار، میوزیك) لە پێشکەش کردنی هونەری ڕەسەن شاری رواندزپشکی شێریان بەرکەوتووە.

ئەگەر سەیری ئەو شانۆگەریانە بکەین کەلەو شارەپێشکەش کراون زۆربەیان گوزراشت بووە لە کێشەو ناسۆریەکانی نەتەوەی کورد زۆرجاریش لەرێگەی ئەم نمایشانەوە ئاریشەو کێشە کۆمەڵاتییەکانی نێو کۆمەڵگا نمایش کراون… ڕاستە هونەری کۆمیدیا لە گەیاندنی پەیامەکان ، هیچی کەمتر نییە لە هونەری مەرگەسات، بەڵام هەمیشە نمایشەشانۆییەکانی ئەو شارە نمایشێکی مەرگەساتی بوون چونکە ئەم شانۆگەریانەی لەو شارەدا پێشکەش کراون زیاتر شانۆی (جاد) و ڕێبازی شانۆی واقعی لەخۆگرتووە کەزیاتر گوزارشت لە هونەری ڕەسەن دەکەن هۆکاری پێشکەش کردنی ئەم جۆرە شانۆگەریانەش دەگەڕێتەوە بۆ بوونی چەند مامۆستا و هونەرمەندی ڕەسەن لەو شارە بۆ نموونە کاتێ لە 15-10-1931 یەکەم شانۆگەری بەناوی (نیرۆن) پێشکەش دەکرێت لەئامادەکرن و دەرهێنانی مامۆستا (فوئاد ڕەشید بەکر) بووە چەمکی شانۆگەرییەکە ،باس لەچیرۆکی ژیانی ئیمپڕاتۆری نیرۆ ن دەکات تیشك دەخاتە سەر لایەنە جۆراوجۆرەکانی کەسایەتیی خودی ئیمپڕاتۆر و حوکمە ستەمکاریەکەی لەگەڵ سوتاندنی شاری ڕۆما و کۆتاییە مەرگەساتەکەی دەکات.لەو ساتەوە تا دوای راپەرینیش بەشی زۆری نمایشەکان لەو شارەدا ئەو جۆرە نمایشانەیان لەخۆگرتووە کە گوزارشتیان لە باردۆخی نەتەوایەتی وسیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی دەکرد. هەر ساڵەکانی پەنجاو شەستەکانی سەدەی رابردوو ساڵانە لە یادی جەژنی نەورۆزدا شانۆگەری (کاوەی ئاسنگەر) لە ژێر چەندین ناونیشان پێشکەش کراوەن لەم روانگەوە نابێ رۆڵی مامۆستای هونەرمەند (زرار محەمەد مستەفا) لەبیر بکەین کە کاریگەری زۆر گەورەی هەبووە لە نمایش کردنی جۆری ئەو شانۆگەریانانەی کە لەو شارە پێشکەش کراوە

بەنموونە ئەگەر ئاماژە بەناوی هەندێ لەو شانۆگەریانە بکەین کە هەموویان نمایشی مەرگەساتی بوون گوزارشتیان لە ڕەسەنایەتی واقعی ژیانی کۆمەڵگای کوردی بەشێوەیەکی گشتی دەکرد..وەکو ئەپەرەتی (داستانی شەرش) لە 1979-4-7 نمایش کراوە ، شانۆگەری (خۆراگرتن تاسەرکەوتن) 1979-7-17 ،شانۆگەری(نهێنی پیشە) 1982-8-29-28 شانۆگەری (بانەکەو دووهەوا) 1983-5-3 ، شانۆگەری (شاری ئەوین) لە 1986-7-25 لە هۆڵی پاشای گەورە نمایش کرا وە لە سەرانیش نمایشکرا.شانۆگەری (ئەو پیاوەی مەرگ لەوی ئەسپەمەتەوە) لە رواندز ،سەران،دهۆك، هەولێر لە 1988-3-27 نمایشکرا . شانۆگەری (مەرگی بەختەوەری) لە 1991-8-26-25 لەرواندز و سەران نمایش کرا….چەندین شانۆگەری تر کە لەبەردا دەرفەتی ئەوە نییە ئاماژە بەهەموویان بدەن ئەگەر بەگشتی سەیر ناونیشانی تێکستی ئەو شانۆگەریانە بدەین کەو لەو ماوەیەدا نمایش کراون ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە ئەگەر کەسێك نمایششەکانیشی نەبینیبێت ئەوا لە مانشێتی شانۆگەرییەکان لە ناوی نووسەری تێکستەکان بۆی دەردەکەوێت کە سەرجەم شانۆگەرییەکان شانەی ڕەسەن و شانەی جاد بوو،گوزارشتیان لە چەمکی کێشەو گرفتی نەتەوەی کورد کردووە.

لە بواری هونەری شێوەکاریش دا هەمیشە هونەرمەندانی شێوەکاری ئەم شارە وەکو (سەلام نەورەز ، خودالەی خۆش بێت رزگار فەقی عوەبا ، تەیب موعتەسەم ، ئەمیر حمەدەمین ، بەهرە رواندزی …هتد) سروشتی شارەکەیان لە تابلۆیەکانیان رەنگی داوەتەوە چەندین پیشانگای هاوبەش و تایبەتی کرانەتەوە بەجۆرێك سەرجەم پیشانگاکان گوزارشتیان لە دەلأ وشاخ وچیا و تاقگەکان کردوە ئەمەش بەمانای ئەوە دێت کە ئەم هونەرمەندانە کارەیان لەسەر هونەری ڕەسەنی کوردی کردوە…بەگومان ئەمە بەمانای ئەوە نایات کە هونەرمەندانی شێوەکاری شار قوتابخانە شێوەکاری تری فەرامۆش کردبێت وەکو سوریالیستی و ئنتباعی و ڕۆمانسی وئەبستراك ودادایی… چونکە بەشێوەك لە شێوەکانی لە ڕەنگەی تابلۆکانیان دا لە پیشانگان تابلۆی لەو شێوازە قوتابخانانەش نمایش کراوەن.. لەلایەکی تر ئەگەر سەیری پیشانگای سالانەی چالاکی قوتابخانەکانی شاریش بکەین درك بەوە دەکەین کە قوتابیان زۆربەیان لە نیگارەکانیان دا وێنەی خۆرەند و بەخانە و جوندیان کەو و دەێەکان بەدی دەکرەن .

هونەری گۆرانی موزیکیش کاریگەری گەورەی خۆی هەبووە لە پێشکەش کردن وپاراستنی هونەری رەسەنی کوردی لەناوچەی رواندز بەجۆرێك زۆرێك لە لاوك بێژان و حەیران بێژان لە نەو لاوك وحەیرانەکانیادا باسیان لە خەبات و خۆراگری وچیاو دەشت وتاڤگەی شاری رواندزیان دەکرد ، باس لە کیژۆڵە جوانەکانی شار دەکەن وەکو هونەرمەندان

(محەمەد عارف جزیری و ڕەسول بەزار گەردی و حەسەن سیساوەیی و وەلی دەسکی ..) جگە لەوەش چەندین بۆنەو داب و نەریتی کوردەواری ئەگەرچی لە ئەستادا کەم بۆتەوە بەڵام بەشێوەك لە شێوەکان ناوبەناو ئەنجام دەردەت وەکو شایی ڕەشبەڵەك ساوار کوتان و دەروێنەوە ..بەگومان لە کاتی بەرێوەچوونی بۆنەو ئەم داب و نەریتانە هەریەکەو گۆرانی و سروەتی تایبەتی بەخۆی لەگەڵیان ئەنجام دەدرێت.

کاتێ باس لە گۆرانی و موزیکی شاری راواندزیش دەکەین ناکرێت رۆڵی تیپی مۆسیقای پاشای گەورە لەبیربکرێت ئەم تیپە لەسەردەستی هونەرمەند مامۆستا زرار محەمەد مستەفا لە لە 1977-7-1 دامەزرا چەندین شاکاری نایابیان پێشکەش کردوە بەجۆرێك لەرێگەی ئەم تیپەوە چەندین گۆرانی فۆلکلۆری ڕەسەنی کوردیان لە فەوتاند رزگار کردوە ئەم تیپەخاوە نی فۆرم ستایلێکی تایبەتی بەخۆی هەیە هەرکاتی گوێ لە بەرهەمەکی ئەم تپیە دەگرین دەزانین کە ئەمە تیپی موزیکی پاشای گەورەیە.. ئەم تیپە بەرهەمەکانی تایبەت نەبووە تەنیا بە گۆرانیبێژانی شاری رواندز بەڵکو لەسەر ئاستی کوردستانی گەورە کاری کردوە چەندین گۆرانیبێژی توانیویانە گۆرانییەکانیان لەڕێگەی ئەم تیپە بڵاوبکەنەوە بەجۆرێك هەندێ لە گۆرانییەکان دەنگدانەوەیەکی زۆری لێکەوتووە وەکو گۆرانی(کەچۆرە) کە بەدەنگی هونەرمەند وەلی دەسکی بڵاو کراوە گۆرانییەکی فۆلکلۆری بوو، دوایی چەندین گۆرانیبێژ گۆرانییەکەیان(کەچۆرە)، دووبارە کردوە وەکو هونەرمەندی کۆچکردوو (تەحسین تەها) ،هەروەها گۆرانی (رواندز) ، ئەویش بەدەنگی هونەرمەند وەلی دەسکی تۆمار کرا کە ئێستا بۆتە سمبولی شاری رواندز لەکاتی نمایشکردنی دیمەنە سروشتەکانی ئەو وەکو لەگەی شاری ئەو گۆرانییەکەش لەگەڵیدا پەخش دەکرێت . هەروەها گۆرانی (مەندانە) کەلەلایەن هونەرمەند (ئەحمەد محەمەد شەریف) تۆمار کرا ئەویش لە کاتی خۆی ناوبانگێکی زۆری دەرکرد تائەو رادەیەی گۆرانیبێژەکە لە ناو خەڵك دا بە ناوی (ئەحمەد مەندانە)،ناسرا،گۆرانییەکە باس لە شۆخ و شەنگی کیژۆلەیەکی کوردستان دەکات بە ناوی (مەندانە) هەرچەندە ئەم گۆرانیبێژە چەندین گۆرانی تری هەر لەو تیپە بڵاوکردە بەڵام زیاتری بە گۆرانی (مەندانە) لەناو جەماوەر ناسرا.

یەکێك لە سیفەتەکانی تیپی موزیکی پاشای گەورە ئەوبووە کە بەرهەمەکانی تایبەت نەبوو تەنیا بە گۆرانی بێژانی شارە کە یان ناوچەکە بەڵکو خزمەتی چەندین گۆرانی بێژ تری لە شارەکانی تری کوردستان بگرە لە پارچەکانی تری کوردستان کردوە بەجۆرێك زۆرێك لە گۆرانی بێژان لە رێگەی ئەم تیپەوە ناسران بەڵی ئەم تیپە لەبواری سردووی شۆرشگێریشدا لە سەردەمی رژێمی بەعسی گەڵ بەگەڵدا چەندین

سرودی شۆرگێری بە نهێنی بۆ هونەرمەندانی رۆژهەڵات تۆمار کردوە،تا ئەو رادیۆیەی لەسەردەمی خەباتی شاخ دا لە زۆربەی رادیۆیەکانی حزبەکانی ئەو کات پەخش دەکران سروودەکانیش لە ستۆدیۆی کۆمەڵەی هونەرەجوانەکانی رواندز تۆمار دەکران کە بارەگاکەی چەندی مەترێك لە دائیرەی ئەمەن ورێکخراوی حزبی بەعس نزیك بوو.. تۆمارەکردنەکەش لەسەردەستی هونەرمەند و رابەری هونەر مامۆستا (زرار محمەد مستەفا) تۆمار دەکران لەبەر بوونی مەترسی لەسەر ژیانیان وئاشکرا نەبوونیان سروودەکان زیاتر درانگانی شەو تۆمار دەکران .

هەر بۆ مێژووش لە دوای راپەرینی گەلی کوردستان لە بەهاری 1991 تیپی موزیکی پاشای گەورە یەکەم تیپ بوو ئاهەنگی جەماوەری وکۆنسەرتی بۆ ئامادەبوونی زۆرێك لە سەرکردەکانی کورد و جەماوەرێکی زۆر لەدوای کۆچ ڕەوەکەی گەلی کوردستان لە شارەکانی رواندز ،سۆران ، شەقڵاوە، رانیە ،چۆمان..) سازکرد بە شداری هونەرمەندان (ناسەی رەزازی ،شوان پەرەوە ، شیرین پەروەر).

لە کۆتاییدا پێم باشە ئاماژە بەو گۆرانیبێژان بدەین کە لەم تیپەدا بەرهەمەکانی خۆیان پێشکەش کردوە (وەلی دەسکی ،ناسەی رەزازی، شوان پەروەر، نەجمەدینی غوڵامی،خدر بەجانی ،سلێمان ئەحمەد، ئەبووبەکر لەگزی ، کاڵێ، شیرین پەروەر،فاتیمە، جەلال ئاوارە، هاوتائەسعەد،سەلام سامان عەلی موردی، سامان عەلی مورادی ..).

ن- کامەران حاجی ئەلیاس

بەراوردێك لەنێوان جاڕنامەی مافەكانی منداڵان و دۆخی منداڵان لە كوردستانی عێراق!..
نووسینی: رەهێن یاسین حەمەد ئەمین

منداڵ لە رووی یاسایی و تەندروستییەوە وا پێناسەكراوە كە: مرۆڤێكە كە تەمەنی لە خوار 18 ساڵییەوە یە، ماف و بەرپرسیارێتی جیاوازە لە گەورە، بە تایبەتی لە بوارەكانی تەندروستی و تاوانكاریدا.
لەبەر ئەوەی منداڵ پێنەگەیشتووە لە رووی جەستەیی و هزرییەوە بۆیە پێویستی بە رێوشوێنی تایبەتی پاراستن و چاودێری هەیە.
هەربۆیە نەتەوەیەكگرتووەكان جاڕنامەی مافەكانی منداڵی راگەیاند لە ساڵی 1989 بە مەبەستی پاراستنی منداڵان، لەم جاڕنامەیەدا كۆمەڵێك بەندی زۆر گرنگ هەیە لەم وتارەدا لە سەر تیشكی ئەو بەندانە هەڵسەنگاندنێك بۆ بارودۆخی منداڵان دەكەین لە كوردستانی عێراق.
1.جیاكاری نەكردن: دەبێت منداڵان هەموو مافەكانیان بۆ دابین بكرێت بە بێ لە بەرچاوگرتنی جیاوازی رەگەز و رەنگ و زمان و ئایین و بۆچوونی سیاسی یان جیاوازی چینایەتی.
جیاكارییەكی گەورەكە هەیە لە كوردستانی عێراق لە نێوان منداڵی دەوڵەمەند و هەژار لە نێوان منداڵانی شار و لادێ لە ڕووی دابینكردنی پێویستییەكانی ئاو كارەبا و خوێندن و تەندروستی و رێگاوبان و زۆر بواری تر، ئەم جیاكارییە كاریگەری گەورە دەكاتە سەر هەموو بوارێكی منداڵ بە تایبەتی دەروونی منداڵ.

2. بەرژەوەندی منداڵان: دەبێت لە هەموو بوارەكاندا رچاوی سەرەكی بەرژەوەندی منداڵان بكرێت.
لە كوردستان لە هەموو بوارەكاندا بەرژەوەندی گەورەكان دەخرێتە پێش بەرژەوەندی منداڵانەوە. هەمیشە ئەوە گەورەكانن

بڕیار بە دەستن، بە هیچ شێوەیەك پرس بە منداڵ ناكرێت تەنانەت لەو بوارانەش كە تایبەتە بە منداڵەكە بەتایبەتی لە بوارەكانی جیابوونەوەی هاوسەران منداڵ ناچار دەكرێت لای یەكێك لە دایك و باوك بمێنێتەوە بە بێ ئەوەی پرس بە منداڵ كرابێت، هەروەها لە كاتی دابەشكردنی میرات بە هیچ شێوەیەك كەس بیر لە بەرژەوەندی منداڵ ناكاتەوە بەڵكو گەورەكان بەرژەوەندی خۆیان دابین دەكەن و منداڵ پشتگوێ دەخەن ، زۆر جار تەنانەت بە بەش دەكرێت لەم مافەیان یان هەوڵی بێبەشكردنی دەدرێت.

3. مافی ژیان و مانەوە گەشەكردن: هەموو منداڵێك مافی سروشتی ژیانی هەیە و لە سەر دەوڵەتە تا ئەوپەڕی توانای مانەوە و گەشەكردنی منداڵ مسۆگەر بكات.

لە كوردستان بە هۆی كێشە و شەڕ و ململانێی نێوان پارتە سیاسیەكان و بوونی هیزی عەشیرەت و شەڕ و ململانێ نێو خۆیان زۆربەی جار منداڵان بوونەتە قوربانی، هەروەها بە هۆی خراپی ڕێكاو بان و سیستەمی هاتووچۆوە منداڵ دەبێت بە قوربانی و ژیانی لە دەست دەدات، كەم نین ئەو چیرۆكە ترازیدیایانەی كە زۆر جار منداڵان ژیانیان لە دەست دەدەن بە هۆی كێشە و گرفتی نێوان گەورەكانەوە.

4. چاودێری دایك و باوك: منداڵ مافی ئەوەی هەیە دایك و باوكی بناسێت و چاودێری بكرێت و پەیوەندی لە گەڵیان هەبێت تەنانەت ئەگەر ئەو دایك و باوكە جیاش بووبێتنەوە.

مندالآن لە كوردستانی عێراق زۆر جار رووی داوە بە هۆی جیابوونەوەی دایك و باوكەوە منداڵ بێبەش دەكرێت لە بینینی دایك یان باوك بۆ چەندین ساڵ ئەم منداڵە حەسرەتی بینینی دایك یان باوكی هەیە، بێبەشكردنی منداڵ لە بینینی دایك یان باوك منداڵ تووشی دەیان گرفتی دەروونی و خەمۆكی و پەنابردن بۆ كاری نەشیاو دەبات.

5. پاراستن: دەبێت منداڵ بپارێزرێت لە هەموو جۆرەكانی توندوتیژی و پشتگویخستن و ئازاردان و دەستدرێژی سیكسی.

لە زۆربەی خێزانەكاندا لە كوردستانی عێراق هەتا ئێستایش لێدان و سوكایەتی و شكاندنەوەی منداڵ بوونی هەیە، لە زۆربەی قوتابخانەكان یان لێدان یان سوكایەتی و شكاندنەوەی منداڵ بوونی هەیە، منداڵ پشتگوێ دەخرێت لە لایەن خێزان و قوتابخانەوە ،گرنگی بە بۆچوون و قسەكانی نادرێت.

هەروەها دەستدرێژی كردنە سەر منداڵ هەیە بە تایبەتی لە ناو خێزاندا لە لایەن كەسانی نزیكی خێزان وەك باوك برا مام و

خاڵ ئامۆزا و پورزا و خاڵۆزا و خزمەکانی منداڵەوە، یان لە قوتابخانە و گەڕەکەکاندا، بەڵام لە بەر ئەوەی منداڵا هوشیاریان نیە بەم کارە و لە ترسی دایك و باوك و ئابڕوونەچوونیان بە نهێنی ئازاری ئەم کارە قێزەوەنانە دەچێژن و توشی دەیان گرفتی دەروونی دەبن.

6. پەروەردە: منداڵ مافی دابینکردنی خوێندن و پەروەردە و گەشەدان بە توانا و بەهرەکانی هەیە.

منداڵانی کوردستانی عێراق لە خراپترین ئاستی خوێندندان، قوتابخانە حکومیەکان لە هەموو روویەکەوە خراپە چ لە رووی خراپی بینا و کەرەستەکانی قوتابخانەوە بگرە تا دەگات بە داخستنی دەرگای قوتابخانەکان بە ماوەیکی زۆر بە هۆی بایکۆتی مامۆستایانەو، یان خراپی وانەکانی خوێندن بەراوورد بە وڵاتانی پێشکەوتووی جیهان.

7. تەندروستی: منداڵان مافی ئەوەیان هەیە کە بەرزترین ئاستی تەندروستیان پێشکەش بکرێت.

ئاستی پێشکەشکردنی تەندروستی بە منداڵان لە نەخۆشخانە حکومیەکاندا لە کوردستانی عێراق لە خراپترین ئاستدایە، دکتۆرەکان زۆر بە خراپی ئەرکەکانیان جێبەجێ دەکەن و نەك هەر ئەوە بەڵکو لە ڕێگای نەخۆشخانە حکومیەکانەوە هەوڵ دەدەن نەخۆشەکان ئاراستە بکەن بە نورینگە تایبەتەکانی خۆیان لە دەرەوەی نەخۆشخانە، نەبوونی داودەرمان و پێویستیەکانی تری تەندروستی لە نەخۆشخانەکان گرفتی گەورەی دروستکردووە بۆ منداڵان .

لە کۆتایدا قسە زۆرە بکرێت سەبارەت بە خراپی بارودۆخی منداڵان لە کوردستان بەڵام ئەوەی گرنگە چارەسەر چیە ؟

دەبێت سیستەمی حوکمڕانی لە کوردستانی عێراق گۆرانکاری گەورە بکات بە دابینکردن و بەرگریکردن لە مافی منداڵان،هەروەها لە بەر رۆشنای جاڕنامەی مافەکانی منداڵان هەوڵ بدات گرفتەکانی منداڵان چارەسەر بکات و یاسای تایبەتی بۆ دەر بکات و کۆمەڵێك رێوشوێنی خێرا بگرێتەبەر بۆ مەبەستی باشترکردنی بارودۆخی منداڵان، دەبێت بە زووترین کات دەست بکات بە بڵاوکردنەوەی هوشیاری لە نێوان منداڵان و خێزان و قوتابخانەکاندا سەبارەت بە مافەکانی منداڵان یاسای توند دەربکات دژ بەو کەسانەی کە ستەم لە منداڵان دەکەن.

نووسینی: ڕەهەن یاسین حەمەدئەمین

28/08/2024

لەتیف هەڵمەت شایەنی بڕوانامەی"دکتۆرای فەخری"یە.. رەزا شوان

بڕوانامەی دکتۆرای فەخری (دکتۆرای شانازی ـــ دکتۆرای رێزلێنان)، بڕوانامەیەکی بەخشراوی ئەمڕۆ نییە، بەڵکو مێژووی بەخشینی بۆ چەندین ساڵ، بەر لە ئەمڕۆ دەگەڕێتەوە. زانکۆی (هارڤارد) ی ئەمریکی مێژوویەکی دوور و درێژی هەیە لە پێدانی بڕوانامەی دکتۆرای فەخریدا. لە ساڵی (١٧٥٣) دا، بڕوانامەی ماستەری فەخری لە وێژەدا بەخشی بە نووسەر (بنیامین فرانکلین). لەو ساڵە بەدواوە زانکۆی هارڤارد، بێشوومار بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشیوە بەو کەسانەی کە کارەکانیان سنووری ئەکادیمییان تێپەڕاندوون. چەندین بڕوانامەی دکتۆرای فەخرییان بەخشی بە سەرکردەکان و بە کەسایەتییە ناودارە جیهانییەکان. بۆ نموونە پێدانی دکتۆرای فەخری بە (نێلسۆن ماندێلا) لە ساڵی (١٩٩٨) دا. خاتوو (هێلین کیلەر) یش، کە خاوەنی پێداویستیی تایبەت “نابینا” بوو، یەکەم ژن بوو، کە لە ساڵی (١٩٥٥) دا، زانکۆی هارڤارد بڕوانامەی فەخریی لە فەلسەفەدا پێبەخشی.
زانکۆی (یێل) لە ئەمریکا، یەکەم زانکۆ بوو کە لە ساڵی (١٨٦١) دا، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشی.
پێناسەی دکتۆرای فەخری، بریتییە لە بڕوانامەیەکی ئەکادیمی. بەبێ پێشکەشکردنی دیزەرتەیشن (تێز) یان لێکۆڵینەوە، وەک بە فەرمی دەربڕینی سوپاسگوزاری و پێزانین و رێزلێنان، یان دانپێدانان لەلایەن زانکۆکانەوە. لە ئاهەنگێکی شایستەدا دەبەخشرێت، بەو کەسانە یان بە گرووپ یان بەو ڕێکخراوانەی، کە لە بوارەکانی زانستی، وێژەیی، مرۆیی، نیشتمانی، کۆمەڵایەتی، پەروەردەیی، سیاسی، وێژەی منداڵان، وەرزش، مافەکانی مرۆڤ، ئاشتی، دادپەروەری، ژینگەیی، خێرخوازی، …

هتد. کە دەستکەوتی کوالیتی بەرز و ناوازەیان بەدەستهێناون. تەنانەت ئەگەر وەرگرەکانی دکتۆرای فەخری، پێشینەی ئەکادیمیشیان نەبێت. بۆ جیاکردنەوەی دکتۆرای فەخری لە دکتۆرای ئاسایی، پیتەکانی (ئێچ. سی) کە کورتکراوەی هەردوو وشەی (هۆنۆریس کاوکا)ی لاتینییە، دادەنرێت. کەسێک دەتوانێت زیاتر لە بڕوانامەیەکی دکتۆرای فەخری وەربگرێت. زانکۆکان بەشیان هەیە، گەر بیانەوێت بە هۆکارێکەوە، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری لە وەرگران وەربگرنەوە. وەکو زانکۆی خەرتووم لە (موعەممەر قەزافی) یان وەرگرتەوە، زانکۆی قاهیرەش لە (سۆزان موبارەک) یان وەرگرتەوە.

کاندیدکراو بۆ وەرگرتنی بڕوانامەی دکتۆرای فەخری، دەبێت کەسایەتییەکی ناسراو و ڕێزداربێت. دەستکەوتەکانی لە بوارەکەیدا، جیاواز و نموونەیی و ناوازەبن. کاریگەریی ئەرێنییان لەسەر کۆمەڵگاکەی هەبێت.

بڕوانامەی دکتۆرای فەخری زۆر گرنگە، لە ناساندن و ڕێزلێنان لەو کەسانەی

کە بەشدارییەکی ناوازەیان لە کۆمەڵگادا کردوون. دەبێتە هۆی بەرزبوونەوەی متمانەبەخۆبوون و ئیلهابەخش و هاندانیان، بە دەرژەدان لە تێپەڕینی سنوورەکان و

بە داهێنان و بە دروستکردنی جیاوازی و گەیشتن بە بەرزترین ئاستی نایاب. کاتێک کە کەسایەتییە باڵاکان، کە ئەم شانازییەیان پێدەبەخشرێت. زیاتر هەست

بە گرنگی ڕۆڵیان و بە بەرپرسیارێتی ئەستۆیان دەکەن.

بێگومان هەموو کەسێک شایەنی ئەم نازناوە نییە. بۆ نموونە، دکتۆرا فەخرییەکەی گەڵبەگەڵ (عودەی سەددام حوسێن) کە دکتۆرای فەخری نییە، بەڵکو دکتۆرای شەرمەزاری و ڕسواییە بۆ وەرگر و بۆ ئەو زانکۆیەی ئەم نازناوەیان پێبەخشی.

لە زانکۆکانی کوردستان، وا بزانم کە زانکۆی سەلاحەدین بوو، دەستپێشخەرییان کرد و بۆ یەکەم جار بڕوانامەی دکتۆرای فەخرییان بەخشی. پێمخۆشە لێرەدا ناوی بەشێک لە وەرگرەکانی بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بهێنم، کە لەلایەن زانکۆکانی کوردستان و وڵاتانەوە پێیان بەخشراوە.

زانکۆی سەلاحەدین چوار بڕوانامەی فەخرییان بەم کەسایەتییانە بەخشیوە:

١ـ لە ساڵی (٢٠١٤) دا، دکتۆرای فەخرییان بە دکتۆر (ئیسماعیل بێشکچی)ی تورک بەخشی. کە دۆستێکی ناسراوی

گەلی کوردمانە.
٢ـ لە ساڵی (٢٠١٥) دا، دکتۆری فەخرییان بە زانا (د. مستەفا زەڵمی) بەخشی.
٣ـ لە ساڵی (٢٠١٩) دا، دکتۆرای فەخرییان بە پرۆفیسۆر (د. کەچەر بیرکار) بەخشی. دکتۆر کەچەر چەندین خەڵاتی باڵای نێودەوڵەتی وەرگرتووە.
٤ـ لە ساڵی (٢٠٢٢) دا، دکتۆرای فەخرییان بە پرۆفیسۆر (د. فریاد فازل عومەر)
بەخشی. کە پسپۆڕێکی بەناوبانگی کوردە لە بواری زمان و وێژەی کوردیدا.
زانکۆی سلێمانی، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری، بەم کەسایەتییانە بەخشیوە:
١ـ لە ساڵی (٢٠١٩) دا، دکتۆرای فەخری، بەخشی بە هونەرمەندی ناسراومان (مەزهەری خالقی) لە پای خزمەتکردنی لە بواری هونەر و کەلەپووری کوردی.
٢ـ لە ساڵی (٢٠٢٣) دا، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشی بە عەمیدی مافپەروەر (سالار عەبدوڵڵا) لە سلێمانی.
٣ـ لە ساڵی (٢٠٢٤) دا، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشی بە عەمید
(ئاسۆ حەسەن ئەحمەد).
٤ـ لە ساڵی (٢٠٢٥) دا، زانکۆی ئەمریکی لە سلێمانی، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشی بە (دێڤید پێتریۆس) سەرۆکی پێشووی دەزگای هەواڵگری ئەمریکا.
زانکۆی کۆیە، بڕوانامەی دکتۆرای فەخرییان بەخشی بەم کەسایەتییانە:

١ـ لە ساڵی (٢٠١٥) دا، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری لە یاسادا، بەخشی سەرۆک کۆماری عێراق (مام جەلال ـ جەلال حیسامەدین تاڵەبانی).
٢ـ لە ساڵی (٢٠٢١) دا بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشی بە (عومەر شێخ موس).
زانکۆی کوردستان لە هەولێر، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشی بە نووسەر و هونەرمەندی ناسراوی کوردمان (خەسرەو جاف). لە پای خزمەتی لە هونەر و وێژەدا.
زانکۆی سۆران بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشی بە مامۆستای کۆچکردوو (تالیب عەبدولسەمەد) کە خوێندکاری دکتۆرا بوو لە زانکۆی سۆران. درا بە خانەوادەکەی.

ئەو کەسایەتییە کوردە ئەکادیمیانەش کە لە زانکۆکانی وڵاتانی دەرەوەدا، بڕوانامەی دکتۆرای فەخرییان وەرگرتوون زۆرن.
ئەو ناوانەی کە بەرچاوم کەوتوون:
١ـ دکتۆر (دیاری ساڵح محەمەد شوانی) کە لە ناوەندی وێژە و راگەیاندن بە دکتۆر (خەبات شوانی) بەناوبانگە. شاعیر و نووسەر و رۆژنامەنووس و راگەیاندکار و چالاکوانی بواری مافەکانی مرۆڤ و باڵێوزی ئاشتی و سەرۆکی یەکێتی جیهانی مافەکانی مرۆڤە لە هەرێمی کوردستان. یەکەم ژنی کوردە، کە (٣) بڕوانامەی دکتۆرای فەخری، لەلایەن زانکۆی ئیلیزابێت لە بەریتانیا و رێکخراو و دامەزراوە نێودەوڵەتییەکان پێیان بەخشیوە، بە دەیان بڕوانامەی باڵا و خەڵاتی تایبەتی و قەڵغانیان پێبەخشیوە و لە دەیان چالاکی و کۆنگرەی نێودەوڵەتیدا بە زۆری بە جلی کوردییەوە بەشداری کردووە. دکتۆر خەبات شوانی بە زمانی عەرەبی دەنووسێت.
٢ـ لە ساڵی (٢٠٢٢) دا، زانکۆی (ئەلبەرتا) لە کەنەدا، دکتۆرای فەخری لە یاسادا، بەخشییە هۆنراوەنووسی ناسراوی کوردمان (جەلال بەرزنجی).
٣ـ دکتۆر ئالان یاسین بەباس ـ لە زانکۆی هاڤانای نێودەوڵەتی ـ لە بواری چارەسەری خۆراک و رجێم. بڕوانامەی دکتۆرای فەخرییان پێبەخشی.
٤ـ وڵاتی میسر، دکتۆرای فەخری بەخشییە فەلکناسی کورد (رەبەر رۆستەم).
٥ـ یەکێتی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە میسر، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری، بە هۆنراوەنووس و رۆژنامەنووسی کورد (عەدنان رەشید رێکانی) بەخشی.
٦ـ رێکخراوی مافەکانی مرۆڤ لە ئەمریکا، بڕوانامەی دکتۆرای فەخریان بەخشی
بە خاتوو (شیاو جەبار فەتاح) ئاشتیخواز و داکۆکیکەر لە مافەکانی مرۆڤ.
٧ـ دەروونناسی ئەکادیمی نێودەوڵەتی (عوسمان عەبدوڵڵا) بڕوانامەی دکتۆرای فەخری وەرگرت.
٨ـ لە ساڵی (٢٠٢٢) دا، پاکستان بڕوانامەی دکتۆرای فەخری لە چارەسەری پزیشکی بەخشییە (مەلا عەلی کەڵەک).
٩ـ وەزاراتی رۆشنبیریی ئێران، لە ساڵی (٢٠٢٢) دا، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بەخشی، بە هونەرمەندی میللی و فەلکلۆری، حەیرانبێژی کورد (مام خدر قادری ـ خدر بلوێر). یەکەمین هونەرمەندی کوردە، کە بڕوانامەی دکتۆرای فەخری لە

ڕۆژهەڵاتی کوردستان وەرگرتووبێت.
١٠ـ بەگومان کەسایەتی کوردی کەش هەن، کە لەلایەن زانکۆکان و ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکانەوە، بڕوانامەی دکتۆرای فەخرییان پێبەخشیون.
ئەوەی ئەمە مەبەستمانە، بەخشینی دکتۆرای فەخرییە بە نووسەرانی بوارەکانی وێژەی منداڵان. کە تا ئێستا چەند نووسەرێک وەریان گرتوون. وەک: زانکۆی باشووری ئوسترالیا، بڕوانامەی دکتۆرای فەخری بە نووسەری وێژەی منداڵان (کولین تیل) بەخشی. زانکۆی هەلسەنگی لە فینلەندا، لە ساڵی (٢٠٢٥) دا، بڕوانامەی دکتۆرای فەخریی بەخشی بە نووسەری پڕتووکی منداڵان و شانۆنووس و سیناریۆنووس، خاتوو (تینا نوبو لا) کە تا ئێستا زیاتر لە (٩٠) ڕۆمان و چیرۆکی وێنەداری بە منداڵان نووسیون و چاپیانی کردوون و بڵاویانی کردوونەتەوە. پڕتووکەکانی بابەت ناوازەن لە وێژەی منداڵاندا.
دێینە سەر مەبەستی سەرەکییمان لەم نووسینەمان. ئایا نووسەرانێکی وێژەی منداڵانی کورد، شایەنی بەخشینی بڕوانامەی دکتۆرای فەخری نین؟ بۆ تا ئێستا زانکۆکانی کوردستان، دکتۆرای فەخرییان بە هیچ نووسەرێکی بواری وێژەی منداڵان نەداون؟
من دوو نامەم بە زانکۆی کۆیە و زانکۆی سلێمانی نووسی و پێشنیارم بەیان کرد کە بڕوانامەی دکتۆرای فەخری، بدەن بە هۆنراوەنووس و نووسەری هۆنراوە و چیرۆک بە منداڵانی کورد، کاک (لەتیف هەڵمەت) کە کەڵەنووسەرێکی ناسراوە و نووسینەکانی ناوازە و داهێنانن لە بواری وێژەی منداڵانی کورد. هەموو مەرجەکانی شایستەی بەخشینی بڕوانامەی دکتۆرای فەخری، لە لەتیف هەڵمەت دا هەیە. لە ڕاستیشدا، لەتیف هەڵمەت خۆی ئاگای لەم داوایەی من نەبوو. پێم نەوتبوو.
١ـ لە ڕۆژی (٢/ ئادار/ ٢٠٢٤) دا، بە هۆی هاوڕێیی بەڕێزم پرۆفیسۆر (د. هاوژین سلێوە) وە، لە نووسینێکی یەک لاپەڕەییدا، پێشنیارم بە سەرۆکایەتی زانکۆی کۆیە کردووە، کە بڕوانامەی دکتۆرای فەخری، لە وێژەی منداڵان ببەخشن بە لەتیف هەڵمەت، دکتۆر هاوژین دەقی پێشنیارەکەمی گەیاندە بە سەرۆکایەتی زانکۆی کۆیە.
٢ـ لە ڕۆژی (٧/ ئۆکتۆبەر/ ٢٠٢٤) لە ڕێکەی برای بەڕێزم، دکتۆر (نەوزاد ئەحمەد) ەوە، پێشنیارەکەم بە خودی سەرۆکی زانکۆی سلێمانی، دکتۆر (کەسار محەمەد) نووسی. کە بڕوانامەی

دکتۆرای فەخری بدەن بە لەتیف هەڵمەت. من پێمەوایە شایستەی ئەم خەڵاتە و زیاتر لەم خەڵاتەیە. خوێنەران و سەرۆکایەتی هەردوو زانکۆکەش، لەتیف هەڵمەت باش دەناسن و ئاشنای نووسینە ناوازەکانین.
بەداخەوە نە زانکۆی کۆیە و نە زانکۆی سلێمانیش، نە بە ئەرێنی و نە بە نەرێنی تا ئێستا هیچ وەڵامێکی پێشنیارەکەمیان نەداوەتەوە. ئایا لەتیف هەڵمەت بە شایەی ئەم خەڵاتە نازانن؟؟ ڕێزگرتن و بەخشینی دکتۆرای فەخری بە لەتیف هەڵمەت، بە واتا ڕێزلێنان و بەخشینی بڕوانامەی دکتۆرای فەخرییە، بە وێژەی منداڵانی کورد.
نەک تەنها لەتیف هەڵمەت، بەڵکو چەندین کەسایەتی ناسراوی ترمان هەن، کە شایەنی ئەوەن کە زانکۆکانی کوردستان بڕوانامەی دکتۆرای فەخرییان پێببەخشن. بۆ نموونە: (ئازاد محەمەد) جووتیارە نموونەیی و ناوازەکەی شاری هەڵەبجە، لە کوردستان. کە داهێنانی لە بواری بەرهەمهێنانی میوەهاتی کوالیتی باشتردا هەیە.
ڕۆماننووسی بەناوبانگی کورد (بەختیار عەلی). هۆنراوەنووسی بەناوبانگ دکتۆر (عەبدوڵا پەشێو). سەرکردەی شۆڕشی کوردی لە ڕۆژئاوای کوردستان، ژەنەڕاڵ (مەزڵوم عەبدی) کە سەرکردەیەکی لاوی خاکی و میژووپاکە. سیاسەتمەداری خۆڕاگری کوردمان (سەلاحەدین دەمیرتاش). دەبوایە پێشتر بڕوانامەی دکتۆرای فەخری، بدرایە بە کەڵە هۆنراوەنووسی گەلەکەمان (شێرکۆ بێکەس) ی نەمر.
بەداخەوە کە تا ئێستا، وەک من بزانم، هیچ زانکۆیەکی کوردستان، بڕوانامەی دکتۆرای فەخریان لە بوارێک لە بوارەکاندا، بە هیچ ژنێکی کورد نەبەخشیوە. کە بە دەیان ژنی ناوداری کوردمان هەیە، خزمەتێکی ناوازەی گەلەکەمانیان کردووە. شایەنی وەرگرتنی بڕوانامەی دکتۆرای فەخرین. بۆ نموونە: نووسەر و شانۆکار و دەرهێنەری شانۆ، مامۆستا (گەزیزە عومەر). تێکۆشەری گەلەکەمان، خاتوو (لەیلا زانا). بزووتنەوەی (ژن، ژیان، ئازادی).

من گۆڤاری (پەپوولە) ی منداڵانیش. کە لە ساڵی (١٩٩١) ەوە، تا ئێستا بەبێ دابڕان دەردەچێت، بە شایەنی بەخشینی بڕوانامەی دکتۆرای فەخری دەزانم.

(*) تا رادەیەک سوودم لە چەند ماڵپەڕێکی ئینگلیزی و

کوردی وەرگرتووە.

نەرویج: ١٢/ نۆڤەمبەر/ ٢٠٢٥